

HÁZASSÁG - TERVEZÉS

ERZSÉBET ANGLIA KIRÁLYNOJE

ÉS

KÁROLY OSZTRÁK FŐHERCZEG KÖZÖTT.

1559—1561.

KIADATLAN KÜTFŐK NYOMÁN.

WERTHEIMER EDÉTŐL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1876. márczius 20-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1876.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.
(Az akadémia épületében.)

ELŐSZÓ.

A házassági terv iránt, melyről a jelen értekezés szól, az 1559-ik évben kezdődnek az egyezkedések, s az 1568-dik évvel végződnek. A tárgyalások nem folytak szakadatlanul, s 1561-ben félbeszakították. Rajzunk ezen időszakig terjed.

Az egyezkedést 1563-ban ismét megkezdék. Az erre következő események történetét, az 1568-dik évig, más alkalommal szándékozunk közrebocsátani.

Végül legyen szabad a bécsi titkos állam-levéltár igazgatója, Arneht lovag udvari tanácsos urnak s osztálytanácsos Wocher és Felkl József uraknak köszönetet mondani azon szives készségökért, melyel az okmányokat rendelkezésünkre bocsáták.

A szerző.

Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherceg között.

Miőn katolikus Mária, Anglia királynője meghalt, hajadon nővére, Erzsébet VIII. Henrik és Boleyn Anna leánya, követé a trónon. Európa majd minden udvarától jöttek hercegfiai és követek eljegyezni a fiatal királynőt. Shakespeare Portiá-jaként elmondhatta Erzsébet is: »Alig tettük be az ajtót egyik kérő mögött, máris a másik kopogtat.« Plastikailag szemléltethetően írja le a francia követ, hogyan üldögél egy vasárnap délután a királynő egész udvarával a palota erkély-csarnokában; egyik felől a császári követ, másik felől a finnlandi herceg, míg bájainak harmadik bámulója, Leicester gróf, a királyi lak termeiben tornázással mulatja magát. A svéd kérő tele marokkal szórja az ezüstöt és fogadkozik, hogy fivére mint angol király aranyat fog szórni. Adolf, Holstein hercege, fiatal szép és vitéz, azt remélte, hogy Erzsébet kezét ő nyeri el. A királynő föl is avatta a térdszalagrend lovagjává, hanem férjeül nem választá.

Francziország ígéreteiben határt nem ismer, csakhogy rávehesse Erzsébetet: adja át kezével Angliát is a francia koronának. II. Fülöp, Spanyolország királya, mint az elhunyt Mária férje, némileg jogot tartott Erzsébet sógornőjére, mint a kit a szükség, szorongattatás és üldözés napjaiban oltalmazott. Ő is kérvény lép fel a királyi szűz előtt.

Sok angol főúr siet a trón köré, s kába reményektől elvakultan s Erzsébet szeretetreméltóságától elbájolva fecsérlik el vagyonukat s tekintélyüket, míg a tönkre-jutás rázza föl merengéseikből.

Valóban, ritkán volt királynő így körülrajongva, ily tulzott hődolatokkal elárasztva. Ha a történekről nem volna oly pontos tudomásunk, azt kellene hinnünk, hogy valamely bűbajos herezegasszony meséjét írjuk, kinek bájaiért fejedelmek és nemesek tusáznak.

A megkérések eme története nemcsak magán dolog, nem is egy királynő szívbeli ügye csupán, hanem az azzal kapcsolatos terveknél fogva a világtörténelemnek egy részét képezi. Valamennyi nemzet érdekei, eselszövényei vannak itt működésben.

Spanyolország és Ausztria azt remélték ez összeköttetés-től, hogy Angliát a katolikus egyház kebelében megtarthatják. Ugy vélték, hogy a királynőt bírván, kiirthatják a protestáns prédikátorokat és tanait. Mert, ha az eretnokség Angliában megszilárdul, Németalföldön is hasonlótól lehet tartani.¹⁾ A spanyol-Habsburg politikát azon gondolat nyugtalanítja s riasztja föl, hogy Erzsébet kezének elnyerésében Franciaország talál győzni. Ha ugyanis Anglia Franciaországhoz vagy szövetségeseihez csatoltatik, ez esetben Spanyolország egyenes összeköttetése Flandriával és Németalfölddel megszakittatik s csak költséges kerülővel lehet Irlandon, Olaszországon vagy Németországon keresztül hozzá jutni. Ez esetre II. Fülöp okvetlenül elveszti azon tekintélyt és hatalmat, melyet V. Károly Németországon birt volt.²⁾ Spanyolország Ausztria és Franciaország követei a cselszövés minden fogásait elővették s a rábeszélés egész erejével igyekeztek megértetni Erzsébettel s az angolokkal amaz előnyöket, melyek egyik vagy másik koronával való kapcsolatból erednének.

Azonban nem célunk e sok házassági ajánlat mindenkinek leírását adni. Ez alkalommal csupán az osztrák kéz-kérés előadására szorítkozunk.

E házassági tervről már sok érdekest közöltek a spanyol, angol és német történeti munkák és kütfő-gyűjtemények. Azonban, helyesen jegyzé meg Maurenbrecher 1866-ban

¹⁾ Maurenbrecher: England im Reformationszeitalter. Jegyzet 137. lap. II. Fülöp Fériához 1559. márczius 21.

²⁾ Albéri: Relaz. I. sorozat, 2. kötet, 369. l.

Erzsébetről tartott előadásában, hogy a nyomtatásban megjelent munkákban lehetlen az egybefüggést világosan látni.³⁾ A császári udvarnál volt velencei követek jelentései (Dispacci) egy némely új adattal gazdagíták azt; mindenek fölött azonban a császári ház családi levéltára⁴⁾ adta kezembe az ezen házasságra vonatkozó egész levelezést, melyből úgy hiszem, világosan felismerhető valamennyi indok, s tisztán láthatni a tárgyalások folyamát.

Mihelyt Erzsébet a trónt elfoglalta, Challoner-t egy levéllel Ferdinánd császárhoz küldé.

Alkalmasint szükségét érezte, hogy a császár barátságát magának biztosítsa. E levélben Mária haláláról és saját trónra-leptéről értesíté.⁵⁾ Azt állítják, hogy Challoner azzal is meg volt bízva, hogy Károly osztrák főherceg tulajdonságairól és képességeiről kimerítő jelentést tegyen.⁶⁾ Már eleve gondoltak Angliában Erzsébetnek Ferdinánd császár valamelyik ifjabb fiával⁷⁾ leendő összeházasítására; ily terv szálaira azonban csak 1559-ben találunk. Ugy látszik azonban, hogy ekkoron Ferdinánd nem igen sietett az alkalmat megragadni. Bár örömet látta volna az angol trónon valamelyik fiát, még is unszolni hagyta magát, mielőtt még határozott lépést tenne. A Fülöp iránti kimélet, ki maga is óhajta nőül Erzsébetet, s vallásos aggodalmak tevék Ferdinándot tartózkodóvá, habozóvá. — »Nem akarjuk« — így ír brüsseli követének, Helfenstein grófnak — hogy ezen fiaink valamelyikével kötendő házasság előmozdításában túlbuzgóan, vagy tolakodólag viseld magad, mert különböző, fontos okok tartóztatnak attól.⁸⁾ A buzgó katolikus császár ellenszenvvel volt Erzsébet eretnoksége iránt. Valamint önmagát, úgy Ferdinánd főherceget

¹⁾ Maurenbrecher: England im Reformationszeitalter. 134. l.

²⁾ Cs. kir. Állam-levéltár.

³⁾ Erzsébet Ferdinándhoz, London, 1558. nov. 26. Másolat Cs. Lev.

⁴⁾ Calendar of state papers, foreign series of the reign of Elizabeth 1559—60. London, 1865. edited by Stevenson Preface LVII. Doubtless he (Challoner) was required to report upon the character and qualities, personal, intellectual and moral of the archduke Charles.

⁵⁾ Albéri: Relazioni, I. sorozat, II. köt. 370. lap.

⁶⁾ Ferdinánd Helfensteinhez. Augsburg, 1559. január 17. Cs. Lev.

is szigorúbb katolikus érzelműnek tartá, mintsem egy máshitűvel való egybekelésére gondolhatna; attól a gondolattól pedig elborzadt, hogy egy ilyen összeköttetés által az önálló ítéletre még meg nem érett Károly főherceget lelki üdvössége elveszthetése esélyének tegye ki.¹⁾ Előbb be akarta várni a kedvezőbb tudósításokat Anglia vallásügyi állapotairól, s megtiltá követének, hogy e házasságról tovább is értekezzenek a spanyol királylyal. Ha Fülöp a beszédet erre forditná, nyilatkoztassa ki, hogy Ferdinánd nem kéri meg a királynőt, mindaddig, míg Fülöp vagy magának vagy fiának Don Carlos-ohajtja nőül Erzsébetet.

A spanyol-Habsburg politika, ez időszert, ha nem is minden, de legtöbb kérdésben közös vala, míg t. i. a spanyol hagyományokban fölnevelkedett Ferdinánd uralkodott, s nagyon megfogható, ha nem akart utjába állani unokaöccsének, a spanyol nagyság és hatalom örökösének.

Ferdinánd egy pillanatig sem habozott Fülöp elől visszalépni; de nem is létezett a világon más fejedelem, ki elől az angol koronáért folyó küzdelemben meghátrált volna. Már a puszta hír, hogy Fülöp hiába remél, s hogy Dánia királya kezét nyújtja a királynőnek, felriasztá nyugalmából a császárt. A követnek értésére kelle adnia Fülöpnek ama vesélyeket, melyeknek be kell következniök, ha a dán király egyszersmind Anglia királya lesz. Könnyen rá lehetne venni az angolokat, hogy a vallás hasonlatosságánál fogva, Dániának adják szavazatukat. Miáltal a dán és szövetségesei oly hatalmasokká lennének, hogy a császárt és királyt fenyegethetnék.²⁾ Ekkor határozta el Ferdinánd, hogy Helfenstein grófot egy levéllel Erzsébethez küldi. E követséggel akará viszonzozni Erzsébet udvariasságát, ki Challonert küldte volt hozzá. Biztosítá őt császári barátságáról, s miután vele újabb frigyét kötni ohajt, kérte, tudassa vele, hogyan lehetne ezt, a két ország nagy távolságát tekintve, eszközölni. Ferdinánd

¹⁾ Ferdinánd, Helfensteinhez, Augsburg, 1559. január 17. — E levélből az is kitűnik, hogy Ferdinánd ugyanezen ügyben egy francia levelet írt Helfensteinhez, de ez ma már fel nem lelhető.

²⁾ Ugyanott.

még mindig nem akart határozottan föllépni. Egy titkos utasítás meghagyta Helfensteinnek, hogy ha az angolok kérdészködni találnak a főhercegek tulajdonairól, csak annyit mondjon a mennyit rölük tud, de minden további vitát kerüljön, s azt felelje, hogy erre nézve utasításában semmi sincs.¹⁾ Ellenben biztos tudomást kelle szereznie Anglia vallási állapotáról, s kipuhatólni: mikép gondolkozik Erzsébet az egyházi kérdésekben.²⁾

A császár emé habozását az okozta, hogy még mindig nem tudta: elnyeri-e Fülöp Erzsébet kezét, vagy sem. Majd ugy nyilatkozott, hogy nem akar Fülöp vetélytársa lenni; majd azonban hallva, hogy Fülöp kilátása épen nem biztos, azt írja Helfenstein grófnak, puhatólja ki: mi okozza az akadályt, ki lehet jó reménységgel, s vajon Erzsébet és Angolország nagyjai jó indulattal viseltetnek-e fiai iránt.³⁾

Nem volt fölösleges, hogy Ferdinánd magát Fülöpnél mentegeté, mivel a spanyol udvarnál már hangosan beszéltek, hogy Fülöp házassági ajánlatát, saját fiai érdekében igyekszik kijátszani. Alba herceg a király cabinetjében s más helyeken ugy nyilatkozott, attól tart, hogy Ferdinánd császár titkosan működik Angliában, mert különben nem érti, hogy miért makkcskodnak az angolok az ő királyával szemben. Helfenstein azon nyilatkozattal igyekezett e vádakat megerőtleníteni, hogy ura ezen ügyben Fülöp tanácsa és tudta nélkül semmit sem teend.⁴⁾ Nagyon természetes, hogy a császári követnek ily körülmények közt Angliába utazása nagyon alkalmas vala a spanyol udvar gyanuját növelni. Ferdinánd brüsseli követét arra ösztönzé, jelentse ki, hogy a gyanú teljesen alaptalan. Miután őt Erzsébet külön követtel tisztelte meg, ő, mint császár, köteles ezt hasonló udvariassággal viszonzozni.

Ezalatt Helfenstein valóban útnak indult Angliába. Február 14-én utazott el tiz szolgával s 17-én érkezett Dün-

¹⁾ Helfensteinnek adott utasítás. Augsburg, 1559. jan. 24. Cs. Lev.

²⁾ Helfenstein utasítása. Augsburg, 1559. jan. 24. Cs. Lev.

³⁾ Ferdinánd Helfensteinhez. 1559. jan. 26. Cs. Lev. — — item eadem regina ac proceres illius regni erga filios nostros inclinatos animos et propensum studium habeant.

⁴⁾ Helfenstein Ferd. nándhoz, Brüssel, 1559. jan. 26. Cs. Lev.

kirchenbe. Viharok gátolták a tovább utazásban, úgy, hogy csak 22-én ért Londonba. Előkelő angolok s néhányan az ott időző németek közül azonnal felkeresték. A spanyol követ, Feria eljött, s szolgálatát ajánlá. A királynő nevében Sussex gróf mondott istenhozottat; parancsa vala a császári követet az angol vendégszeretet teljes tisztességével fogadni.

Helfenstein nem sokára kihallgatást kért Erzsébettől s azon feleletet nyerte, hogy a következő napon akarja elfogadni s mindent megteend, hogy a császár kívánatai beteljesedjenek.¹⁾ Február 25-én Sussex gróf, számos nemes élén, megjelent a követ lakásán, s a nagy számmal összecsoportosult nép örömnnyilvánításai közt, a királyi palotába kísérte.²⁾ Oda érve az egész udvartól a legünnepélyesebben fogadtatott. Erzsébet Sussex által azt kérdezte, hogy nyilvános vagy magán kihallgatást óhajt-e? Helfenstein azonnal észrevette, hogy a királynő azt véli, hogy hozzá intézett titkos megbízásai vannak, s elég okos volt az elhatározást reá bízni. Ekkor az udvarhölgyek és urak a királynő termébe vezették. Erzsébet a szembeeső oldalról jöve néhány lépést tett előre, s midőn Helfenstein odanyújtott jobbját megcsókolni akará, nem engedte, mint mondá, ura, a császár iránti tiszteletből. A követ erre átnyujtá a császár levelét, melyet Erzsébet többször átolvasott, s azután a kancellárnak, a híres Cecil-nek adta át.

Eleget tévén Erzsébet a nyilvános elfogadás szokásainak, egy ablakmélyedésbe vonult s magához inté a követet. Helfenstein egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy Erzsébet azt hiszi, hogy ő most valamelyik főherczeg nevében mint kérő fog fellépni.³⁾ E reménységnek azonban Helfenstein nem felelt meg. Beszédet intézett hozzá, kiemelvén a császár iránta érzett szeretetét, hajlandóságát. Erzsébet egy pillanatig sem fontolgtatva, a nélkül, hogy tanácsosai véleményét kikérné, azt felelte: szerencsésnek érzi magát, hogy a császár őt egy külön

¹⁾ Helfenstein jelentése, London 1559. febr. 26. Cs. Lev.

²⁾ Ugyanott. — — non sine multorum totius fere vrbis applausu.

³⁾ Helfenstein jelentése. Neque vltam mihi dubium est, quin certo certius cogitavit de connubio Ser^{mo} suae et Ser^{mo} archiduce me quid acturum.

követ küldésére méltatta, őt, kit saját alattvalói ártatlanul börtönbe zárva tartottak, holott ő soha sem törekedett a trónra. Való, hogy a gyanusítás és igaztalanság ezzel vádolák, de Isten jóvoltából ártatlansága nyilvánossá lett mindenki előtt. Teljesen megbizik a császár biztosításaiban, törekedni fog a benső barátságot vele mindenha főtartani. Ezután tudakozódott a császár és fiai felől, s a német ügyekről. Ismét előkérte a császár levelét, mert újból el akarja azt olvasni, s felőle más alkalommal a követtel beszélni. Így végződött az első kihallgatás, a melyen semmi említés sem történt az Ausztriával kötendő házasságról.

Azonban, útközben, midőn a követ hasonló ünnepélyességgel lakására kísértetett, olyan szavak ejtettek, melyek sejtetni engedék az angolok sovárgását. Több országnagy azt mondá, ők azt hiszik, hogy ő Erzsébetnek Ferdinánd főherczeggel való egybeköttetése iránt jött egyezkedni; mások azt állíták, meg vannak győződve, hogy csak is ezért jött. Hasonlóan nyilatkozott volt már Dover parancsnoka is Helfenstein előtt. Ha ő, mondá a követnek, csupán Ferdinánd főherczeg végett jött ide, nem kétli, szívesen láttatik; s miután a királynő szép, ügyes, okos és kecses hölgy, egy Ferdinándhoz hasonló főherczeg méltán vágyhatik kezére. A spanyolok többé nem kellenek nekünk, bálát adunk Istennek, hogy jármukból megszabadultunk.

Mindenfelől olyan hírekét hoztak a követnek, melyek megerősíték azon nézetben, hogy az angolok urának fiát ohajtják királyuknak. A főherczegek szokásait és szellemét illető kérdésekkel ostromlák; az angolok közt ez képezte a társalgás legkellemesb tárgyát. Sokan úgy nyilatkoztak, hogy ha egy, az országhoz méltó királyt nyerhetnének, a vallási kérdés csekély jelentőségű volna.¹⁾

Beszélték, hogy a parlament férjhez menetelre sarkalja a királynőt, ő azonban azt felelte: Istentől függ, hogy gyermekei és utódai legyenek, férjet azonban választani akar, hanem olyan férfiut, ki méltó legyen uralkodni ő rajta és az

¹⁾ Helfenstein jelentése, 1559. febr. 26. Cs. Lev.

országban, ne pedig a rendek csatlósa legyen¹⁾). Azonban mire gondolt Erzsébet? Sussex grófot választá annak tolmácsává. Vajon csakugyan úgy is gondolkozott-e, a mint őt Sussex beszéltető?

Midőn Sussex a követet az elfogadásról kikísérte, Erzsébet visszaszólítá; de ő nem soká ismét utána ment Helfensteinnek s útközben így beszélt hozzá: Erzsébet örömet ad neki titkos kihallgatást, ha még netalán különös megbízásai volnának számára. Helfenstein megköszönte, s azt mondá, hogy ő mindent előadott, mit a császár parancsolt. Kis idő múltán ismét azt kérdé Sussex, hogyan tetszett neki a királynő; s midőn Helfenstein nem győzte eléggé dicsérni, az angol gróf ekkép nyilatkozott: vajon nem méltó-e egy nagyherceggel a császár fiával való egybeköttetésre? Helfenstein igazat adott szavainak, de szándékosan úgy értelmezte azokat, mintha a spanyol Fülöpre céleznának, a ki V. Károlynál fogva csakugyan császári herceg vala.

Azonban Sussex azonnal azt válaszolá, hogy ő korántsem értette a spanyol királyt, van elég ok, a miért sem a királynő, sem a parlament e házasságba bele nem egyezhetnének. Mert Spanyolországuk minden Franciaország ellen intézett háborujába Anglia is bele bonyolították; nekik olyan király kell, ki országukban lakják, mit Fülöptől várni nem lehet. Mi öröme lehetne Erzsébetnek egy olyan férjben ki nem laknék nála? Akaratom, mondá Sussex őszintén, az hogy a királynő Ferdinánd főherceget válassza.²⁾ Azonban kéri, maradjanak szavai titokban, mert ha köztudomásra jutnának, könnyen nagy kellemetlenségeket szülhetnének. Helfenstein még azon napon meglátogatta Challoner is, a ki Erzsébet üdvözlő levelét vitte volt Ferdinándnak. Ismét Erzsébet házassága képezte a beszéd tárgyát. Challoner elbeszéli, mennyire csodálkozott volt, hogy többször ismételt kívánatára sem adták át soha a császár és a főhercegek arcképeit. Tudni véli

¹⁾ Helfenstein jelentése, 1559. febr. 26. Postscripta.

²⁾ Helfenstein jelentése, 1559. febr. 26. Postscripta. Cs. Lev. —
que se fuisse la volonté de dieu quae nostrae roynae fuisse mariae
al archiduc Ferdinando.

miért nem szólott a császár vele a házasságról. Spanyolország körül föllépte, s a vallási különbség voltak az akadályok. Azonban bizalmasan közölheti a követtel, hogy a spanyol király! soha sem fogja Erzsébet kezét elyerni; arra is elhatározta már magát, hogy egyik alattvalójához sem megy nőül, s inkább mindenha hajadon marad. Ferdinánd főherceg —[folytatá Challoner — derék egy herceg, és én őt mint urat minden angolnak elébe teszem. A vallás miatt ne nyugtalankodjék a császár, Erzsébet értelmes nő, a ki egy Ferdinándhoz hasonló férjre soha soha sem fog korlátozni, hanem neki mindenben enged. Minden esetre tudja azt is, hogy királynője inkább választaná Ferdinánd főherceg nadragját s mellényét mint Spanyolország királyát, még ha római császár s egész Európa fölött ur lenne is.¹⁾ Márczius 4-én Helfenstein még egyszer beszélt Erzsébettel. A királynő őt a királyi kertekbe hívata; a legbarátságosban fogadta, s udvari embereit hátrahagyva s egyedül vele sétálva azt kérdezte tőle, hogy nincsenek-e hozzá szóló titkos megbízásai? »Semmi« felelé a követ, csak a hazatérésre kér engedelmet; s vajon Erzsébetnek nincs-e valami különös üzenete a császárhoz. Mint az első kihallgatáskor, úgy most is azt felelé Erzsébet, hogy nagyon megtisztelve érzi magát e követséggel, s újra tudakozódott a császárról, a főhercegekről, s ezek tulajdonságairól. Egyszerre elgondolkozva elhallgatott, s kémlelőleg tekintte a követre, vajon nem felelé-e valamit.²⁾ Midőn Helfenstein bucsút akart venni, még egyszer próbálta a királynő tőle megtudni, ha vajon nincsenek-e titkos közlendői, s áttérve Ferdinánd főhercegre, megjegyzé: beszéltek neki, hogy ifju, értelmes herceg, ki buzgón foglalkozik a háboru ügyével; azt véli azonban, hogy megházasodván otthon maradna nejenél, a mint ezt fivérérol Miksáról is beszéltek. Azt is hallotta, hogy az özvegy spanyol hercegnővel lép házasságra és ehhez sok szerencsét kíván neki. Ezen magatartásból felismerte Helfenstein, hogy a királynő örömet nyilatkozott volna bővebben,

¹⁾ Helfenstein, jelentése 1559. febr. 26. Postscripta. Cs. Lev.

²⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. márczius 16. Cs. Lev.

de nem tette s tartózkodó maradt. Helfenstein sem ereszkedhetett beljebb a dologba, mert Ferdinánd parancsai kezét megköték. Ámde az angol országnagyokkal folytatott több izbéli beszélgetései oly benyomást tettek rá, hogy még Londonból elutazása előtt kérte a császárt, ne hagyja e, talán Istentől adott alkalmat, Angliát a katolikus egyházban megtartani, felhasználatlanul elröppenni; becsületet, jólétet lehet ez által szerezni, s a császár ne gondolkozzék sokáig, nehogy minden elpárologjon a levegőben, s a királynő magát megvetettnék képzelje.¹⁾ A követ kimerítő jelentése s figyelmeztetése annyit eredményezett, hogy Ferdinánd hajlandó lett, ha nem is határozott lépés tételére, legalább az előkészítő tárgyalásokra. Mielőtt azonban Ferdinánd feleletét neki megküldhette, Helfenstein márczius 5-én elhagyta Angliát, s márczius 14-én a spanyol udvarhoz Brüsszelbe érkezett »testben lélekben egészen«, mint mondja »de beteg és szenvedő erszénnyel.«²⁾ Mert oly kapzsiaknak mutatkoztak az angolok, hogy ha tehetnék, még a holtaktól is pénzt csikarnának ki.

Itt, Brüsszelben találta hát Ferdinánd márczius 14-ki válaszirata. Nem akarja tanácsát csekélybe venni — írja Ferdinánd — említse föl tehát Angliában, hogy csak azért nem engedett a császár tárgyalásokat kezdeni, mert nem akart a spanyol király útjába állani. Mihelyt azonban a spanyol kézkérés teljes meghiusultáról biztos tudomást nyer, nem mulasztja el egyik fia nevében kérőül föllépni.³⁾ Ferdinánd azt ohajtá, hogy ezen ügy az országnagyokkal, kivált pedig Sussex-el és Challoner-rel beszéltessek meg; azon esetre, ha Helfenstein már Angliát odahagyta volna, érintkezzék levélben e két kitünő férfival.

Igy is történt volt, s Helfenstein nagyon sajnálta, hogy

¹⁾ Jelentés, Postscripta 1559. febr. 26. Cs. Lev. — — — et ne se sperni regina putet.

²⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. márcz. 16. Cs. Lev.

³⁾ Ferdinánd Helfensteinhez, 1559. márcz. 14. Cs. Lev. — — — sed ubi primum de eo certum nunciū et responsum a Ser^{mo} rege Hispaniarum habebimus utique non intermitteremus rem filiorum nostrorum agere.

e levél őt nem érte Londonban: »Bár adta volna Isten« — így kiált fel — hogy előbb lett volna ilyen parancsom, vagy hogy az Londonban talált volna. Három szóval többet lehetett volna tennem mint most két levéllel«¹⁾. De azért Helfenstein nem késelt s azonnal irt — mivel Sussex Irlandba ment volt, — Challonernek, a kinél azonban attól tartott, hogy »nagyon cautus és obscurus« talál lenni. Együttal a főherczegnek jól talált arczképét²⁾ küldé meg neki azon kéréssel, hogy azt adja át, ígérve, hogy nemsokára mindkét főherczeg életnagyságu képét meg fogja küldeni. Egyszersmind tudósítást kért arról: igaz-e az a hír, hogy a spanyol király veszi nőül Erzsébetet. Ez esetre Ferdinánd minden tárgyalástól tartózkodnék. Csak, ha ez nem valósul, fog a császár egyik fia részéről kérőül föllépni. Challoner tehát adjon lehető pontos tudósítást.³⁾

A spanyolok, kik már előbb is igyekeztek a császárt gyanusítani, most Helfenstein elutazása után sem hallgattak. Ő minden irányban békíteni igyekezett, s az arrasi püspök titkárát kérte föl: tisztázza a császárt Fülöp királynál minden gyanútól. Fülöp erre azt izente a császári követnek, hogy követségével teljesen meg van elégedve és nagyon jól tudja, hogy csak is udvariasság ténye volt az Angliába tett utazása. Nem lehet mindenkinek a száját befogni; hagyni kell, hadd beszéljenek az emberek. Azonban az udvaroncok suttogásai oly szint öltének, hogy Helfenstein szükségesnek látta fölhívni a császárt, mentse ki magát Fülöpnél akár ő általa akár különös levélben; hogy t. i. csak azon esetre fog Angliában mint kérő föllépni, ha Fülöp többé nem ohajtja Erzsébet kezét elnyerni; ő reméli, hogy a király ez esetben a főherczegek valamelyikét támogatandja.⁴⁾ Helfenstein örömmel látta volna a házasság létrejöttét egyik főherczeggel, s e végből minden követ megmozdított.

¹⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. márcz. 23. Cs. Lev.

²⁾ Nincs itt említve, vajon Ferdinánd vagy Károly arczképe volt-e az, valószínűleg Ferdinándé.

³⁾ Helfenstein Challonerhez, mellékelve Helfenstein 1559. márczius 23-iki leveléhez.

⁴⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. márczius 23. Cs. Lev.

Mindkét főherczeg arczképét elkérte tehát a császártól, mert eddig mindkettőt házasulandónak tarták, hogy azokat Angliába küldhesse, bár véleménye az volt, hogy az angolok sokkal inkább vonzódnak Ferdinándhoz mint Károlyhoz.¹⁾ Ez idő alatt Ferdinánd is értesült, hogy Fülöpnek semmi reménye sem lehet az angol trónra juthatni, s ekkor 1559. márczius 29-én eltökélte magát határozott utasítást küldeni Helfensteinnak. Most már szükségesnek tartja a hallgatást megtörni — így hangzanak a császár szavai — miután nem akarja, hogy Dánia vagy Franciaország tegye kezét Angliára.²⁾ Ferdinánd ohajtása volt, hogy Helfenstein beszéljen Fülöppel s világosítsa fel a veszélyről, mely Angliában a katolikus egyházat fenyegetné, ha ott protestáns lenne a király; ajánlja ennél fogva a főherczegek egyikét, azon esetben ha ő maga az Erzsébettel való házasság szándékával fölhagyott.

A spanyol király tudtával és tanácsával akarja Ferdinánd ez ügyet megindítani, egy olyan ügyet, mely, a császár szavai szerint, Urunknak, az egész keresztységnek és mindnyájunknak dicséretére, és dicsőségére szolgáland. — Reméli, a király ez elhatározást nem fogja félreérteni, sőt mindenben támogatandja. Ferdinánd azonnal választ vár; ha ezt azonban rögtön nem lehetne megkapni s veszély volna a késedelemben, Helfenstein felhatalmaztatik: írjon Erzsébetnek, Sussexnek, Challonernek és más angol lordoknak s figyelmeztesse az ország nagyjait, sürgessék az ügyet a királynőnél. Mert, ha Erzsébet vonzalommal viseltetik a főherczegek iránt, a császár is ki fogja nyilatkoztatni, melyik fia nevében ohajt kérőül föllépni, s egy perczig sem késik alkalmas követet kellő felhatalmazással küldeni Angliába.

A spanyol Fülöp, Erzsébet által elutasítva, tényleg többé rá se gondolt e házasságra, s így a császári házzal való összeköttetés legnagyobb akadálya megszűnt volt. Fülöp hamar

¹⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. márczius 23. Cs. Lev.

²⁾ Ferdinánd Helfensteinhez, Augsburg 1559. márcz. 29. Cs. Lev. — *abruptum iam tandem nobis hoc nostrum silentium (quod foelix et faustum sit) et diutius minime cunctandum duximus.*

feledvén Erzsébet elutasító válaszát, Franciaországgal békét kötött, melynek egyik fő feltétele vala: a házasság egy francia herczegnővel. Mihelyt Helfenstein Ferdinánd márczius 29-ki parancsát mekapta, s Fülöp házasságáról értesült, remélte, hogy nemsokára beszélhet a királylyal. De nem tudva mit fog felelni, s félve, hogy minden késedelem káros lehet, latin titkárát, Güntzer Ágostot Erzsébethez és Challonerhez levelekkel elküldé. Attól tartott, hogy ez idő alatt egynémely angol lordnak, a királynő keze elnyerhetésére irányult reménye válsul. Fülöp ápril 7-én hallgatá ki a császári követet. Ez előadta császári ura parancsait. Fülöp felelete az volt, hogy ő a királynét csak azért akarta nőül venni, mivel ettől remélte a katolikus vallás fentartását Angliában. Miután azonban Erzsébet, mi okból nem tudja, a vele való házasságot visszautasítá, s ez alatt számára a francia házasság kínálkozott, ő Angliára többé nem gondolt. Örvend a császár szándékának, s azt egész erejéből kész előmozdítani; sok szerencsét kíván hozzá, tudván, hogy Ferdinánd csakis a katolikus vallásnak akar szolgálatot tenni. Meg fogja parancsolni az arras-i püspöknek, hogy értekezzék vele, miképen lehetne e házasságot legjobban előmozdítani. A földön mi sem lesz neki kellemesb, mint a czélhoz jutás, mert Ferdinánd minden élők közt legjobb testvér-barátja. Fülöp azonnal akart Feriának, a spanyol követnek írni; azonban késlekedett, mivel előbb be akarta várni a császár kimerítő közléseit. És Fülöp minden gyamúsítás ellenére elhatározta, hogy e vállalatot támogatni fogja. Azon reményben tette ő ezt, hogy általa Angliában a katolicismust fentartja, mivel ennek az egész világ fölötti uralma főczéljainak egyike volt. Máskülönbön önző és irigy a mások boldogulására, ily reményben saját önzését elnémitá.

Helfenstein Fülöp által történt fogadtatása után ápril 9-én találkozott Perrenot Antallal, az arras-i püspökkel. Perrenot elhatározást sürgetett, mert a császárnak ki kell jelenteni, milyen föltételek alatt hajlandó fiát Erzsébettel összeházasítani. Mihelyt ez megtörtént, a király minden erejéből támogatni fogja őt. Helfenstein, Fülöppel tartott beszélgetése után, azonnal kimerítő jelentést tett Ferdinándnak, s most arra kérte föl a püspököt, utasítsák a londoni spanyol kövo

tet, jelentse be — még pedig úgy, mintha azt némiképp maga fejétől tenné — a királynőnek és tanácsosainak, hogy a császár nemsokára tekintélyes küldöttséget fog oda indítani. Perrenot azon figyelmeztetéssel bocsátá el a követet, hogy a császár ne habozzék tovább, »dan in diesen Sachen ja nit zu feiren ist.«¹⁾ (Ebben a dologban nem tanácsos szünetet tartani.) Helfenstein jelentéseinek a császár nagyon megörült, s igen-igen köszönte azt királyi unokaöcsésének. »Miután ismerjük — írja Ferdinánd követének — ő Magassága nézetét ez ügyben, többé nem tétovázunk s nem leszünk tétlenek, hanem mielőbb megállapítjuk, mily uton-módon kell e dolgot előmozdítani.«²⁾ A dolog valóban nem így állott. Mert a császár titokban kijelenté követének, hogy mielőtt követeket küldene, be akarja várni, miféle feleletet hozand megbizott szolgálja Angliából.

Ferdinánd az általa ebben tanusított bátortalanság és tulságos óvatosság mellett is attól tartott, hogy Helfensteinnek Londonból elutazása óta ott minden úgy megváltozhatott, hogy remélni mit sem lehet, s ez esetben tanácsosb lesz a spanyol király segélyét nem is venni igénybe.³⁾ Mindemellett végre is kijelenté, melyik fia nevében történjék a megkérés. »Nem titkolhatjuk előtted« — írja Helfensteinnek — »hogy sokkal inkább szerettünk volna inkább Ferdinánd, mint Károly főherczeg részére alkudozni és egyességre jutni.«⁴⁾ De Ferdinánd — ki utóbb Welser Philippina iránti szerelméről lett híressé — ezen években ellenszenvvel viseltetett minden házasság iránt, akárhányszor ajánlott is atyja ilyen egybeköttetést a legtekintélyesb fejedelmek leányaival. Szerette a

¹⁾ Helfenstein Ferdinándhoz, Brüssel 1559. april 9. Cs. Lev.

²⁾ Ferdinánd Helfensteinhez, Augsburg, 1559. april 14. Cs. Lev. — — — caeterum perspecto hoc Ser^{mo} sue, animo nos in memorato negotio diutius non cunctaturos aut ociosos fore sed primo quoque tempore deliberaturos quibus modis et rationibus rem commode aggredi debeamus.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ Ferdinánd Helfensteinhez, 1559. april 14. Cs. Lev. — — — longe maluissemus pro Ser^{mo} archiduce Ferdinando quam archiduce Carolo tractare et concludere.

háborut; lehet, hogy más, általunk nem ismert körülmények is közrelhatottak arra, hogy lemondjon egy olyan házasságról, melynek folytán könnyen Anglia trónjára juthatott volna. Most hát a császár elhatározta, hogy, ha már alkudozni kell a házasság dolgában, ezt ifjabb fia, Károly főherczeg részére kezdi meg.

Károly főhg arról nevezetes előttünk, hogy ő vala atyja II. Ferdinándnak, azon Ferdinándnak, kinek Wallensteinnal kelle megküzdeni. Károly főhg 1559-ben fiatal ember, még a 19-ik évet se érte volt el, s hat évvel volt fiatalabb Erzsébetnél. A világ még semmit sem tudott lösi tetteiről, kivéve azokat, melyekkel a hizelgés szokta az ifju herczegeket magasztalni; még mit sem tett volt, mi egy fiatal asszony szívét, mielőtt ez őt még csak láthatta volna is — lángra gyujthatná. Nem volt eléggé kiváló, hogy nagy szellemnek lehessen mondani s több képességgel bírt, sem hogy félkegyelműnek lehessen tartani; s talán ép ez tette alkalmassá arra, hogy férjévé legyen egy olyan szüznék, a kinek, ugylátszott nem kellett férjül sem egy jelentéktelen, sem egy jelentékeny férfi, mivel amannak gyengességét nem szivelheté, emennek pedig erélyétől tartá. Károly szép külsővel bírt, mely a férfi-kor beálltával könnyen hajlamot kelthetett egy asszonynál. Kellemes jelenség¹⁾ és szép alak volt ő, tüzes, büszke és fennhéjázó,²⁾ de tudott gyöngéd és szelid is lenni, s szeretetreméltó szokásaival és barátságos szavaival értett az emberek megnyeréséhez.³⁾ Azonban kételkedünk abban, hogy okosan választottak, midőn ép őt szemelték volt ki arra, hogy az eretnekek által előzőnlött Angliát ismét visszavezessék a katolikus egyház karjaiba. Bár nem vérszomjas, vakbuzgó, mégis egész lélekkel hívó vala, ki az embereket protestánsokra és katolikusokra osztá, s mindenikét vallása szerint szerette vagy gyűlölte. Ő igazhitű ne-

¹⁾ Fontes rerum Austriacarum 30. köt. A velencei követek jelentései Ausztriáról s Németországról a XVI. száz. Kiadta Fiedler 247. l. — — di gratioso aspetto.

²⁾ Ugyanott, 247. l. Dimostrò ancò lui nel procedere di esser molto altiero.

³⁾ Ugyanott, 285. l. — — é di natura placida et quieta — — et sopra tutto é di ottimi costumi.

velésben részesült. Harrach Lénárt grófnak nevelőjének meg volt hagyva, nevelje a főherceget egészséges, barátságos s mindenek fölött jámbor keresztény emberré, s már jó eleve ota bele az egyedül igaz keresztyén katolikus vallás szent alapelveit, melyek követésében van egyedül üdv és áldás¹⁾. A főherceg véteknek tartá nem jelenni meg az egyház ünnepein a templomban, s az egyházi beszéd meghallgatását csak egyszer is elmulasztani. S mégis, meg kelle érnie, hogy az új hit, melyet annyira gyűlölt, behatott országaiba, s míg ő a katolikus papnak gyónt, alattvalói elragadtatva s lelkesülten hallgatták az új tanok hirdetését.²⁾ Lehetett-e egy Károly főherceghez hasonló szigorú katolikus alkalmas férje olyan királynőnek, kit az igazhitűek eretneknek szidalmaztak, s a kiben a protestáns országok reményüket veték s benne vezérszövétnéket látták.

Helyesen jegyezte meg Erzsébet utóbb azt, hogy nem mehet egy olyan férfihoz nőül, ki nincs vele egy valláson.

Vallási zavar- és zenebonától félt; s tapasztalásból tudjuk, hogy vallásos izgalmaikban az emberek sokkal engesztelhetlenebbek, mint a midőn politikai izgalom folytán állanak ellenségként egymással szemben. Erzsébet protestánsnak születve, vérmérséklete egész szenvedélyességével ragaszkodott az új tanokhoz. Midőn testvére, Mária által, ki Angliához a protestantizmusnak még árnyékát sem engedte volna jutni, hite miatt látta magát üldözöttnek, s hogy menekülhessen, nyilvánosan a katolikust kelle színelnie, szívében mégis hű maradt ifjusága vallási meggyőződéséhez. Hanem azért nem vala túlbuzgó. Mária az eretnekek halálra üldözésével kezdé meg uralkodását; Erzsébet ovatosan lépett fel, s lassanként ismét a protestantizmus karjaiba vezeté vissza Angliát. Soha sem szándékozott a más hitűeket üldözni, ha csak nem sérték meg a köztörvényeket.

Igy remélte a békét az országban megőrizni, a mely előtte kedvesebb volt a fejedelmek minden hódolatainál s a

¹⁾ Buchholtz. I. Ferdinánd VIII. köt. 736. l.

²⁾ Fontes rerum Austriacarum XXX. köt. 334. l.

vallásért soha sem akart fegyverhez nyulni,¹⁾ a mint ezt más egyeduralkodók tevék. S midőn azt tenni kényszerült, nem ő, hanem a katolikusok voltak a hibásak, kik örökös összeesküvésekkel veszélyezteték az állam nyugalalmát és biztonságát.

Erzsébet nemcsak a hitben, hanem a jellem minden más tulajdonában is merő ellentéte volt Károlynak. Tüzes, szenvedélyes, telve szellemmel és ábránddal, minden hozzá közeledő előtt úgy tűnt fel, mint egy rendkívüli asszony. Bár nem szép, de mindenesetre kellemes külsejű volt, s ez magas állásával egyesülten, a mely minden körülmények közt hatalmasan megragadja az emberi kedélyt — elbájolt s lelkesített. A társalgásban a szólásnak mindazon kellemével rendelkezett, mely a kedélyeken annyira tudott uralkodni, hogy alattvalói királynőjükért vagyont és vért szívesen áldoztak.

Már mint hercegnő értett azon valóban fejedelmi mesterséghez, megnyerni az embereket. Valamint egy szép asszony üldözöttése könnyen indít nagylelkűségre, feláldozásra, úgy nem lehet Angliában olyan lovagot és nemeset találni, ki nem gondolva Mária királynő haragjával, ne óhajtott volna az Erzsébet szolgálatába lépni.²⁾

Oly sok szolga jelentkezett udvartartásához, hogy el kelle őket utasítania; de elég ravasz volt azzal mentegelőzni, hogy szegény, és így takarékoskodnia kell, mi a részvétet, rokonszenvet iránta csak fokozta. Minden helyzetben tanusítá, hogy az okosság szabályai szerint tud élni.

Miért nem tudta őt Mária, ki erre vágyva vágyott, őt is úgy, mint más eretnekeket vérpadra vitetni? Mivel ő, a leg súlyosabb körülmények közt úgy rendezte be életmódját, hogy soha sem lehetett valamely összeesküvésben való részvételt reá bizonyítani; bár nagyon is rajta voltak, hogy valamely bár legcsekélyebb gyanuokot is, felfedhessenek. Ő kivitte a lehetlent, meg tudta nyerni sógorának, II. Fülöpnek jó indulatát, s ez őt Mária minden ellenséges föllépése ellenében oltalmába vette. Az, hogy mindig kémelek környezék s örök

¹⁾ La substantia della risposta generale della Ser^{ma} regina. 1567. aug. 12. Cs. lev.

²⁾ Albéri. Relazioni I. sor. II. köt. 329. l.

fogták körül, hogy hozzá senki se jöhetett, tőle nem távozhatott, hogy mit sem írhatott, beszélhetett, mit testvérének azonnal be ne sugtak volna, korán megtanítá az ovatosságra, s szellemét oly éretté tevő, hogy már 23 éves korában azt mondhatta róla egy velencei, hogy bámulatra méltó eszű és szellemű.¹⁾ Mennyire fel kelle a királynő önérzetét magasztalni azon tudatnak, hogy ő annyi szerencsétlenség után, mintegy csoda által még is eljutott a trónra. A Tudorok soha sem feledkeztek meg magas méltóságukról, s mint apja, VIII Henrik igazi leánya, kihez mindenben hasonlított, kétszeresen táplálta magában a magasztos fölség képzeletét. A külső hódolat jeleit is kedvelte. Csak térdhajtva adhatták elébe az étkeket s mintha a felség soha sem lehetne távol azon helytől a melyen egyszer ült volt, jelenemléteben is szintén térden állva szolgáltak föl a királyi asztalnál. Természetesen a hatást még az is emelte, hogy mint asszony férfi tulajdonokkal bírt, s különösen, hogy a veszélytől nem riadt vissza. Midőn arra inték, legyen ovatosabb a sok összeesküvéssel szemben, melyek életét fenyegetik, s azt tanácslátk: vigyen magával nagyobb kíséretet, minden ily szándékot visszautasított. »Ah« monda, »inkább meghalok, mint ily börtönben éljek.« Minden szükség és megpróbáltatás daczára vidor kedélyvel tapadt az élethez, s minden időöltést kedvelt. Szenvedélyes tánczosnő volt, s még akkor is nagy örömét lelte az ily multságban, midőn már fejét szürke haj fedte. A ki őt ez oldalról ismerte, szellemét, mint Harrington tevő, kedves és üdítő reggeli fuvalathoz hasonlíthatá. Mert oly nemű jósággal és szelidséggel bírt, a mely népszerű volt, a szivekhez szólt s ezeket meg tudta nyerni.

Azonban bajosan hasonlíthatá őt üdítő reggeli fuvalathoz az, kit a balsors haragja közben kényszerített hozzá közelíteni. Akkor káromkodott, szitkozódott, toporzékol, s nem egy ember akadt, kit e királyi kacsó arczul ütött. Erzsébet a férfi és asszony sok szép tulajdonával ékeskedett, de sok csunyaóság is torzítá. Nem volt mindig elég bátor igaznak, őszin-

¹⁾ Albéri I. soroz. 2. köt. 329. l. — é d'uno spirito ed ingegno mirabile.

tének lenni; visszatetsző rendeleteit mások nyakába tolta, ily igaztalanul bűnhődte titkárát, Davisont élethossziglan tartó fogsággal, Stuárt Mária kivégeztetéséért. Ha szemügyre vesszük magatartását a tárgyalunk házassági történetben, azt kell mondanunk, hogy ő megtestesült álnokság volt. Ő az igazmondást a fejedelmek nélkülözhetlen kellékének mondá s lehet, hogy azon pillanatban, midőn ezt mondta, meggyőződésből beszélt. Ámde bizonyos, hogy nem mindig követé e sarkelvet, legkevesebb akkor, midőn férjhezmenéséről vala szó. Nem akar férjhezmenni, s még sem szakít, csak egy föltét alatt akar férjet választani, s midőn annak eleget akarnak tenni, más és pedig kilencz föltételt ránt elő. Tulzás nélkül állíthatni Erzsébetről, hogy jobban kellett félni attól, mit még nem mondott, mint attól, mit már kijelentett. Kifogyhatlan a meglepő kifogások rögtönzésében, egyikről a másikra szökik át, s királyi felsége érzetében még csak nem is mentegőzik; sőt, úgy látszik, mintha örülne az emberek ámulatán, megöklökenésén.

Ha valamely herczegnek adná kezét, többé nem láthatná lábainál annyi fejedelem követeit; le kellene mondania a hódolatokról, a melyek pedig neki különösen tetszettek. Valóban ritkán létezett hiűbb, kaczerább nő. Képelete könnyen fellobbant s szép férfiak előle soha sem távoztak a nélkül, hogy szivére mély benyomást ne tegyenek. Vajon oly tiszta és ártatlan maradt-e valóban, a mint ezt mindég erősítő?

Ha sokan az ellenkezőt állítják is, felhozván, hogy Leicesterrel igen mélyen összebarátkozott, ki midőn már Erzsébet ágyban vala, az udvari hölgy helyett hálóingét szokta átnyújtani¹⁾ az igazság örökké mély titok marad, miután vannak férfiak, kik tiszta erkölseinek oltalmára kelnek. »Biztosítlak Sir« — írja Challoner Cecilnek — »ezek az emberek valóságos kofák. Elmondjam-e mit hiszek? én a pletykát koholmány-nak tartom; de egy olyan ifju fejedelemnő soha se lehet eléggé ovatos.«

¹⁾ Dépêches, rapports, instructions et mémoires des Ambassadeurs de France en Angleterre et en Écosse pendant le XVIe siècle par Charles Cooper 1838: De la Mothe Fénelon, Correspondance diplomatique. II. köt. 121. l.

Természete olyan levén, hogy szabadon és tartózkodás nélkül követé szeszélyeit, némelykor átléphette az illedelem határait, s a világ a nagy sovárgással fogadott hódolatokban, lángoló szerelem jelenségeit láthatta. Mert, valamint annyi nagy ember, úgy Erzsébet is szomjazá a hízlegéseket, még a legdurvább hízlegéseket is. Míg fiatal, kecseljes és életerős vala, szépségének tulmagasztalása birt némi értelemmel. De megvénuilt, összeesett, s mégis azt óhajtá, hogy szépségét folyvást a legközönségesebb hízlegésekkel árasztásák el. A híúság oly hóbotossá tevő a nagy királynőt, hogy vénségére, tudva, hogy elveszté a fiatalság üdeségét, nem pillanithata tükörbe a nélkül, hogy göresöket ne kapjon. Ha valaki halandó voltára s a mulandóságra emlékezteté, ez fájt neki, ez ellenére volt. Híúsága mindenből kitűnt, s csekélysegekre is kiterjedt, a melyek egyébiránt nőkre nézve korántsem érdektelenek. Örömmel vette, ha szép kezeit bámulták, s egy pillanatot sem mulasztott el, a melyben fitogtathatta azokat. Az irigy szemmel nézett Stuart Mária követőt mindaddig nem hagyta elutazni, míg előtte zene tehetségét s tánczát be nem mutató. »Ki játszik jobban, ki tánczol szebben, én vagy királynőtök?» kérdé a skót követőtől. Nemesb szellemű volt tetszelgésében, midőn széles nyelvismereteivel kérkedett. Értett görögül, latinul, francziául, olaszul, németül. Egy folyékonyan mondott latin szónoklat közben hirtelen elhallgatott, s roszt latinságát kezdé mentegezni, mert nagy ideoje — mondá — hogy e nyelvet nem beszélté, jobban érti az olaszt vagy a francziát — hízlegett híúságának, ha a követnek el kelle mondania, menyire csodálja ékes latinságát.

Pope szerint szükséges a jellem főszenvedélyét fölismerni. Melyik a főszenvedély tehát Erzsébet jellemében? Híú, szereti a hódolatot és széptevést. Híúság volna-e tehát az ő főszenvedélye? Ha csak híú lett volna, bajosan enged befolyást a zord és zsűrtőlődő Cecilnek a közügyekre, mire ép ő nyitott neki utat. Tudta mi illik egy királynőhöz. Bár szeszélyes, híú és büszke volt, de arra volt büszke, hogy királynő, hogy Angliának királynője, melynek ujja alkotását tűzte élte feladatává: e feladatot szem elől soha nem téveszté. Gondot viselai Anglia nagyságára, — bármily mulatságkedvelő, híú és szerelmes

lett legyen is, — ez vala főszenvedélye; s hogy őt ezen szenvedély vezérlé s Angliának azt a tekintélyt és hatalmat adta, mely nagyhatalommá tevő, őt azon egyének sorába emeli, kikre az utódok, hibáik daczára is, lelkesülten tekintenek. Ilyenek valának Károly és Erzsébet, kiket a császári és spanyol diplomataik házasság által akartak egymással egybekötöni. Ferdinánd császárnak nagyon tetszett az, hogy a spanyol követ Angliában Károly érdekében működik, s nagy öröme volt, midőn Luna gróf, a bécsi spanyol követ jelenté neki, hogy Feria ez ügyben már beszélt Erzsébettel. Azonban megmaradt határozatánál, mindaddig nem nyilvánítani a föltételeket, míg Helfenstein megbízott szolgája, Güntzer, Londonból vissza nem tér.¹⁾ Ennek több angol nagygyal történet érintkezése folytán ez ügy annyiban lendült, hogy Ferdinánd elhatározta, a királynő akarata bővebb megtudhatása céljából egy előkelő udvari embert küldeni Angliába.

Midőn Güntzer Doverbe érkezett, e hely parancsnoka, — ugyanaz, ki már előbb Helfenstein Angliába utazása alkalmából ki akarta volt kémlelni, most is megakartá tudni Güntzertől, hogy miért megy Londonba. Miután azonban ez vonakodott, az angol titokszerűen azt felelte: »Adjának az istenek ügyednek örvendetes és szerencsés véget.«

Güntzer Doverből azonnal Londonba utazott, hová ápril 11-én érkezett meg. Oda érkezvön elment Challonerhez, kinek elmondá, hogy azért utazott ily sietve, mivel Belgiumban azt beszélék, hogy Erzsébet egy angol lorddal lép házasságra; leveleket is hozott, neki és Erzsébetnek is. A hírek valótlannok, felelé Challoner, mert ha a császár meg akarná kezdeni az egyezkedést, azt kedvező siker követhetné. Mivel azonban Erzsébet által megbízva nincs, semmit sem ígérhet. Azonban, minthogy látja, hogy a királynő az egész világon nem köthet jobb és tisztessz házasságot, kéri Istent, hogy ezen egyezkedés Isten jóvoltából szerencsés véget érjen. Midőn Güntzer Challonertől távozott, egy előkelő angollal találkozott, ki értesíté, hogy Trockmortonról, Anglia egyik legtekintélyesebb férfiatól azt hallotta, hogy a királyi tanácsosok közt nagy vita foly

¹⁾ Ferdinánd Helfensteinhez, Augsburg 1559. ápril 17.

a fölött, kit válaszszon a királynő férjéül. Bedford, Leicester, Cecil Sir Pickeringet ajánlják, kit Erzsébet kedvelni látszik; a többiek azonban mindannyian Ferdinánd főherczeg megérkezését várják; mert még nem tudták, hogy Károly főherczeg szemeltetett ki Erzsébet férjéül. Trockmorton^a a Pickeringgel való házasságot a királynő megalázásának tekinté, s azt óhajtá, menjen nőül Ferdinánd főherczeghez. Az angol Trockmorton nevében felkérte Güntzert, hogy a császár leveleit csak magának Erzsébetnek adja át és senki másnak. Mindnyájan azt reméljük, tevé hozzá, hogy rövid időn császári követek fognak érkezni. Minden további halogatásnál attól lehet tartani, hogy a mieink buzgalma ellankad, elhidegül. Bárcsak Ferdinánd főherczeg már itt volna, így kiálta fel. Akkor találnánk utat-módot, őt, még az országnagyok akarata ellenére is, a nép beleegyezésével Anglia királyává kikiáltani s megkoronázni.¹⁾

Güntzer 13-án ismét elment Challonerhez. Előadta most neki, hogy a császár eltökélte magában, hogy egyik fia házassága ügyében követeket küld, a mennyiben a királynő az iránta s a főherczegek iránt eddig táplált hajlandósága mellett megmarad. Challoner csak ez ügyet segítse elő Erzsébetnél. Gondolja meg s emlékeztesse a többi tanácsosokat is, hogy a főherczegek nem valamely kis herczegnek, hanem egy császárnak fiai, s hogy fivérök, Miksa egykor a császári koronát viselendi. Ez által Anglia a legbensőbb összeköttetésbe jönné a császársággal, s a szomszéd országok félnének tőle. Mig Challoner ez alkalommal Güntzert biztosítá, hogy a császár érdekében minden befolyását érvényesítendi, néhány angol jött s azt mondák, hogy a királynő már értesült Güntzer megérkezettéről, szórakozás végett azonnal a királyi kertekbe jó s így alkalmat nyujt neki, hogy vele beszélhessen. Challoner elvezeté Güntzert a kertbe, hol a királynő nemsokára nagy női kísérettel megjelent. Cecil vezeté Helfenstein küldöttét Erzsébethez. Ez latinul szólott a királynőhöz, ki jóakarólag

¹⁾ Güntzer jelentése a császárhoz 1559. apríl. Cs. Lev. — — — qua sua Ser^{tas} applausu et voluntate populj etiam inuictis totius regnj proceribus rex Angliæ salutaretur, proclamaretur, coronaretur.

hallgatá, s azt felelte: »Nem beszélek jól latinul, mert nincs többé abban gyakorlatom, s attól tartok, hogy te engem nem fogsz megérteni. Sokkal jártasb vagyok a görög, olasz és franczia nyelvekben. Güntzer mindamellett latinul folytatá a beszédet. Ezután felbontatá Cecillel a császár levelét s magához vevén elindult egyedül sétálni a kertben. Miután a levelet elolvasta, ismét maga elébe hivatá Güntzert s így szóla: Látom a császár leveléből, hogy jó hajlammal viseltetik irántam, s megértém akarátát, hogy velem örökös barátságot akar kötni. Szándéka követeket küldeni, a mi nekem nagyon kellemes leend. E szavakat felindulva, reszketeg hangon ejté ki,¹⁾ s egy kevés gondolkozás után kérdé: »Nincs-e itt egyéb tenni valód?« »Nincs«, felelé Güntzer. »Nem hoztál más leveleket, megbízásokat; — bizonynyal hoztál?« faggatá tovább Erzsébet. Güntzer nem tudván, vajon megmondhatja-e, hogy leveleket és egy képet adott át Challonernek, tagadá, hogy egyebet hozott volna. Erzsébet ezzel meg nem elégedve, újból kérdé: »Tehát csupán e levél végett jöttél?« »Igenis« mondá Güntzer. Midőn Erzsébet még tudni óhajtá, hogy rögtön haza akar-e térni, Güntzer azt felelé: »Megbízásom bevárni itt királyi felséged válaszát.« Erzsébet így folytatá: »Jő, nemsokára megkapod. Mindig legnagyobb bizalmat veték császárod szavaiba. Jól tudod, hogy a szegények, ha egymással kötést tesznek, azt peccéttel erősítik meg. Hanem én a császár egyetlen szavát valamennyi peccétnél többre becsülöm, s az egész világon őt tartom legjobb barátomnak. Erre elhallgatott; majd ismét így szolt: Hallottam Challonertől, hogy urad engem annyira dicsért és magasztalt, mint még asszonyt e világon soha sem magasztaltak. De tudom, hogy én ily tisztességre és dicsőségre érdemes nem vagyok, és soha annyi dicséretet meg nem érdemlettem. Erre ismét a császár levelét nézegette; azután Cecillel értekezett, s újból előfogta Güntzert, nem parancsolt-e a császár neki egyebet is. Végre e szavakkal: »Isten veled, köszöntsd nevemben uradat a legbarátság-

¹⁾ Güntzer jelentése. — — non sine magno affectu et tremula quodammodo voce.

gosabban«, Günstert elbocsátá.¹) Néhány napig várnia kelle a válaszra, mielőtt utra kelhetett; ez idő alatt a spanyol követ, Feria magához hivatá. Azt hallám — így szólítá meg — hogy te leveleket hoztál a császártól a királynőnek. Szerettem volna, ha előbb hozzám jössz vala, én mindenkben támogatlak volna. Tegnap leveleket kaptam a királytól, hogy a két főherczeg érdekében akkép működjem a királynőnél, mint ezt királyomért tenném. Feria késznek mutatkozott a kéz-kérést teljes erejéből támogatni. De azt óhajta, hogy a császár addig üsse a vasat, a míg meleg, nehogy huzás-halogatás vagy hanyagság miatt cseljätől elessék. Csak valamelyik főherczegnek kellene Angliába jöni, s akkor könnyen lehetne utat-módot találni, melyek által a főherczegek egyike, még az országnagyok akarata ellenére is, Anglia királyává lehetne, s ezt az országot meg is tarthatná, ha szinte ő előtte, és gyermek nélkül halna is el Erzsébet.²) Feria azt vélte, hogy a császári követek titkolják el, miért jönnek ide, s csak, ha Erzsébettel mindent tisztába hoztak, lépjenek fel nyiltan s ajándékokkal vonják pártjukra az angolokat. Elővigyázat szükséges. Mert az angolok ravaszok, egyik kezökben kenyéret mutatnak, míg a másikban követ szoritanak.³)

Csak ápril 26-án adta át Cecil Günsternak Erzsébet levelét. Még egyszer megkérdezte a kancellár, nincs-e több előadni valója, mert a királynő felhatalmazta őt azt meghallgatni.

Güntzer elutazása előtt ismét beszélt Challonerrel. Ez felemlítette, hogy mennyit fáradozott már ez ügyben. »Azt ohajtanám« — ezek voltak szavai — »hogy a császár nyil-

¹) Güntzer jelentése. Cs. Lev.

²) Güntzer jelentése Cs. Lev. Affirmauit autem se eam alterutrum Caes. Mtis vestrae Ser^m filio rationem atque viam esse demonstraturum s; semel in Angliam peruenerit, qua vel inuictis etiam cunctis regni proceribus Angliae perpetuo praeesse possit et id regnum etiam conseruaturus sit etiamsi Ser^m regina, quod deus Opt. Max. benigne auertat, absque liberis ex eo progeniatis aliquando morjatur.

³) Ugyanott. Versutos esse Anglos et quj facile s; velint possint decipere atque altera manu panem ostentare altera lapidem ferre conseruauerint.

tabban és világosabban irt volna a királynőnek a házasságról.« Sietést ajánlott, s biztosítá, hogy a neki küldött képeket nem hevertette otthon, hanem a királynő legelőkelőbb hölgyeinek megmutatta. Azonban a ti kötelességtek ugymond, azon lenni, hogy szeméinket mielőbb az élő képpel örvendeztessétek meg.¹) Ha a császári követek nem jömmének azonnal, akkor, azt vélte Challoner, küldessék rögtön egy kiváló nemes, ki okos és ügyes, hogy a királynővel őszintén szóljon a házasságról. Ez értekezék Feriával; mert, ha bár Erzsébet megtagadta is Fülöptől kezét, mégis azon látszatot szeretné adni a dolognak, mintha a spanyol király kedvéért sokat megtenne, a mit tőle más hiába kérne. Ebben tehát Fülöp sokat használhat.

Ily benyomásokkal utazott el Güntzer ápril 17-én Londonból; 19-én ért Brüsselbe, s miután Helfensteinnal beszélt, 21-én Augsburgba ment a császárhoz kimerítő jelentést tenni. Magában Londonban, Güntzer elutazása után mindenki azt beszélte, hogy Ferdinánd főherczeg veszi nőül Erzsébetet.²)

Güntzer körülményes jelentése arra birta Ferdinándot, hogy előkészületeket tegyen egy tekintélyes küldöttségnek Angliába indítására. A követek egyike lett volna Helfenstein³), a ki ezen években már volt egyszer Londonban. Ápril 28-án megírta Ferdinánd Erzsébetnek is, hogy levelét kapta; megköszönte a barátságos biztosítást s azon óhajta fejezé ki, hogy az egy új szövetség által erősítették meg s tétessék tágasb körűvé.⁴) Ez új szövetség előmozdítására Helfenstein s más követeket küldend hozzá. Ferdinánd azonban Helfensteinon kívül más követeket nem választott, hanem, mint maga írta »fontos és sürgős ügyekben«⁵) Károly főherczeg kamarását, Breuner

¹) Güntzer jelentése. Vestri interim erit officij operam dare vt uijna aliquando imagine oculos nostros fruj atque pascj faciatis.

²) Newmetzger György Helfensteinhez, London, 1559. ápril 25. Cs. Lev.

³) Ferdinánd Helfensteinhez, Augsburg 1559. ápril 28. Cs. Lev.

⁴) Ferdinánd Erzsébethez, Augsburg 1559. ápril 28. Cs. Lev.

— — — nona quoque affinitate et coniunctione diuino aspirante numine stabiliat et augeatur.

⁵) Császári megbízó levél Erzsébethez Breuner részére, Augsburg 1559. máj. 8. Cs. Lev. — — ob certas quosdam arduas et graues causas.

Gáspár báró tanácsost küldé Erzsébethez s kérte őt adjon neki hitelt mindenekben a miket elő fog adni.

Breuner Angliába küldetése folytán a helyzet merőben megváltozott. Végre oly férfi jelenik meg az angol udvarnál, ki egyenesen Erzsébethez fordul, s megkérdezi, hajlandó-e a császár valamelyik fiához nőül menni. Eddigelé a császár, úgy mint a királynő is, tartózkodók voltak. Ha minden jel nem csal, Erzsébet kész örömeit nyilvánította volna ohajtását a császári házzal való házassági összeköttetés iránt; valahányszor azonban szólni akart legtitkosabb gondolatai kifejezése végett, azonnal ismét elhallgatott, el levén határozva nem beszélni erről mindaddig, míg a császár nem nyilatkozott.

Ámde Ferdinánd habozott, mert sok mindenfelére kelle tekintettel lennie, s talán, bár nem állíthatjuk egész bizonyossággal, önmaga szalasztá el a legkedvezőbb alkalmat, mely vágyai céljához vezethette volna.

A császár rendkívül óvatosan és körültekintőleg lép föl; semmit se akar kockáztatni, nehogy ez által tekintélye csorbát szenvedjen. Breuner sem azért siet Angliába, hogy Erzsébet elé házassági feltételeket terjeszsen, csak a királynő hangulatát kelle kipuhatólnia, hogy vajon általában komolyan gondol-e arra, hogy az osztrák főhercegek közül válaszszon magának férjet; mert Ferdinánd sehogys sem akarta magát azon gúnynak kiténni, hogy nagyobb császári küldöttség menvén Londonba, ez a királynőnél ellenzésre találjon és mit sem végezve térjen vissza.¹⁾

Midőn Breuner utra készült Londonba, meghagyatott neki, menjen előbb Brüsszelbe Fülöp udvarába.

Breuner május 13-án érkezett Brüsszelbe. Mivel az arrasi püspököt a pünkösdi gyónások és áldozások oly annyira elfoglalták, hogy politikai ügyekben vele értekezni nem lehetett, s így vele Breuner se beszélhetett, a püspöki titkár által kért Fülöptől kihallgattatást. Ugyanaz napon, május 13-án délután 3 órakor fogadta őt a király. Breuner udvariasságból

¹⁾ Breuner utasítása 1559. máj. 8. Cs. Lev. — — ne forte illis (a követek) cum eo peruenissent detrectante ipsa Ser^{ma} regina talem tractationem re infecta et cum ignominia nostra sit redeundum.

átnyújtá utasítását, hogy, a király újmutatása szerint, netalán módosításokat tehessen benne. Fülöp átnézte s megköszönte a császár bizalmát. Igérte, hogy mindenekben segélyére lesz.

Ferdinánd császár legtöbb súlyt helyezett a spanyol támogatásra.¹⁾ Azt akarta, hogy Breuner ne lépjen addig angol földre, míg a spanyol pártolásra újlag nem biztosított, s ne utazzék el Brüsszelből spanyol ajánló levél nélkül.²⁾ Ferdinánd császár több ízben figyelmezteté követét, midőn ez már Erzsébet udvaránál időzött, arra, hogy a spanyol követet a legjobb barátságban legyen.³⁾ Ferdinánd az által vélte kívánatit leghathatósabbán előmozdítani, ha a királynő és az angol országnagyok legbensőbb egyetértésben és összeköttetésben látják a császári és spanyol követeket.⁴⁾ Fülöp Breunernek még Brüsszelben létekor megígérte volt, hogy Feriának meg fogja írni, támogassa őt mindenekben, azonban, ha Feri, ki nem akart tovább Angliában maradni, már elhagyta volna ez országot, akkor utóda Alvaro de Quadra, aquilejai püspök, ugyanazon jó szolgálatot fogja neki tenni. Fülöp valóban értesíté is követét Breuner utjáról, és szándékáról. »Ohajtom, — így ír a király Feriának — hogy ez ügy szerencsés véget érjen, épen úgy, mintba saját fiamat illetné.«⁵⁾ Egyszermind megkérte Erzsébetet hánykék Breunerrel és előterjesztésével úgy mint azt ő vele és ügyével tenné.⁶⁾

A császári követ ilyen támaszszal ellátva érkezett május 26-án reggeli 4 órakor Londonba. Miféle megbízásban kelle

¹⁾ Báró Breuner Ferdinándhoz, Brüssel 1559. máj. 18. Cs. Lev.

²⁾ Breuner utasítása. Cs. Lev.

³⁾ Ferdinánd Breunerhez, 1559. aug. 1. Cs. Lev. — — — bonam correspondentiam exercere.

⁴⁾ Ugyanott. Hasonlót ír Ferdinánd Breunernek 1559. júl. 3-án.

⁵⁾ Fülöp Feriához, 1559. máj. 17. Cs. Lev. — — — con el desseo que tengo que este negocio se ençamine y venga a affecto no meos que si fuesse para mi proprio hijo. Ebből két másolat maradt fenn. Egyik május 13-ról, másik 17-ről kelt, az első a másoló hibája, ki a XVII-et XIII-nak olvasta; továbbá az is tekintetbe veendő, hogy Fülöp Erzsébethez írt levele szintén máj. 17-én kelt.

⁶⁾ Fülöp Erzsébethez 1559. máj. 17. Cs. Lev. Másolat.

eljárnia? Londonba érkezte után azonnal értekeznie kelle a spanyol követtel; majd Challonernek megmondani, mily kellemesen érinté buzgólkodása a császárt, s hogy egyetlen alkalmat sem fog elszalasztani, melyben iránta elismerését tanúsíthatja. Aztán Challoner közbejárával eszközölgjön Erzsébettől titkos kihallgatást. A királynő előtt mondja el Breuner: hogy Ferdinánd nemcsak a régi barátságot ohajtja fenntartani, hanem azt valamelyik fiával kötendő házassági frigygyel kívánja megerősíteni, mihelyt megbizonyosodott arról, hogy ő az ily összeköttetéstől nem vonakodik.¹⁾ Csak a spanyol királyra való tekintetből nem lépett fel eddig, mint kérő; hanem most a házasságot hön ohajtja. Azért küldte követség helyett Breunert ő hozzá, hogy megtudhassa, hajlandó-e ő az egyezkedés megkezdésére. Ezért kéri a királynőt, nyilatkozzék e tárgyban nyíltan, őszintén. Breuner annak nyilváníására is fel volt hatalmazva, hogy a császár jól tudja miszerint a királynő és az országnagyok azt hívék hogy Ferdinánd főherceg volna jövendőbeli férjül kiszemelve; azonban a főherceg a hadakozást szeretvén, házasodni nem akar, nehogy nője és gyermekei miatt kelljen aggódnia. Más tekintetek is kényszerítik arra, hogy Ferdinánd főherceget otthon tartsa. Ő, a császár már öreg s beteges, idős fia Miksa szintén gyakran betegeskedik, s így az ügyek nagy része Ferdinándra nehezedik. Miután a főhercegnek gyakran be kellene utazni a tartományokat, némelykor kénytelen lenne Angliából távozni, a mi Erzsébetre nézve bizonynyal kellemetlen volna.

Károly főherceg ment mindezen akadályoktól, s ő mindig Angliában időzhetne. Koránál fogva képes is az angolok nyelvét, szokásait elsajátítani. Kétünő nevelésben részesült, s az államügyekben sem járatlan.²⁾

Breuner Londonba érkezvén, azonnal felkereste az aquilejai püspököt — Ferial már elutazott volt Angliából —

¹⁾ Breuner utasítása 1559. május 8. Cs. Lev. — — — quatenus animum ipsius Ser^m reginae ab istiusmodi noua coniunctione non alienum fore cognouerimus.

²⁾ Breuner utasítása.

s együtt szerkeszték latin nyelven az Erzsébethez intézendő beszédet. Aztán elment Challonerhez.

Ennek személyisége nem tett Breunerre valami jó benyomást; úgy tetszett neki, mintha Challoner vonakodnék és semleges akarna maradni.¹⁾ Este felé eljött Challoner Breunerhez s ekkor kérte arra a császári követ, hogy eszközölgjön számára Erzsébetnél magán-kihallgatást. Május 28-án délután 3 órakor fogadta Erzsébet titkos kihallgatáson a spanyol és császári követeket. Előbb Alvaro de Quadra szólott. Főlemlité Fülöptől nyert megbizását, s átadta királya levelét. Aztán Breuner adta elő kívánatát. Erzsébet meghallgatván őt, így felelt: Nem tudja eléggé megköszönni azon megtiszteltetést, hogy őt a császár egyik fiával kötendő házasságra méltatja. Hanem lelke üdvére esküszik, s úgy kegyelmezzon isten neki a feltámadás napján: hogy ő mostanáig soha sem gondolt arra, hogy e világon bárkibe is nőül menjen. Nem mondja, hogy elhatározta volna: soha férjhez nem menni; mert ki van téve ő is az emberi gyarlóságnak. Eddigelé azonban oly kellemesnek találta a hajadon állapotot (vitam coelibem), s annyira hozzászokott, hogy inkább szeretne kolostorban élni, vagy meghalni, semmint akarata ellenére nőül menni. Nem kétli, hogy a császár találni fog fia számára sokkal jobb házasságot, s arra kéri Ferdinándot: ne vegye tőle e választ zokon.

Midőn aztán Breuner a királynő véleményét kérte az Angliába küldendő császári szövetség felől, Erzsébet azt válaszolta: nem sovárg utána, elegendő, hogy őt küldék. Azonban alig ejté ki ez éles feleletet, már is szelidebbet tolda hozzá, a mi meggátolá a végképeni szakítást. »Ha a követek ide jönnének — így folytatá beszédét — nem akarja, hogy ebből szégyen háruljön a császárra.«²⁾ Breuner nem is volt az az ember, kit az első balsiker visszariaszt. Reméli, mondá a királynőnek, hogy tanácsosaival mindezek fölött még értekezni, s neki kedvezőbb választ fog adni. Ez egész beszélgetésben a követ

¹⁾ Breuner jelentése Ferdinándhoz, London, 1559. jún. 7. Cs. Lev.

²⁾ Az aquilejai püspök jelentése, 1559. máj. 30. Cs. Lev. — — — de quien tienen ally oppiuion que les desbarataria sus heregias.

egyetlen szóval sem érinté, hogy tulajdonkép melyik főherczeg részére akar kérőkép föllépni. Beszélük hogy Erzsébet azt vélte, hogy Ferdinánd főherczeg érdekében történnek minden lépések, a kiról Angliában azt hitték, hogy a protestantismusnak ellensége s a kit Angliában szörnyetegnek festettek, papoló szerzetesnek neveztek¹⁾ s képtelennek tartottak a kormányzásra.²⁾ Az aquilejai püspök, ki e kihallgatáson jelen volt, ériaté e rágalmakat. Kérte a királynőt, nyilatkozzék világosan és őszintén ily fontos ügyben. Tudakozódjék a való igaz felől, mert ugy hallja, azt beszéltek volna, hogy a főherczeg valóságos szörnyeteg, s hogy a királynő katolikushoz egyáltalán nem akar férjhez menni.³⁾ Erzsébet figyelemmel hallgatá e szavakat s azt mondá: tudásák hát vele, tulajdonkép kit szemeltek ki férjéül. Károly főherczegét, felelé a püspök. Erre Erzsébet kissé megnyugodt. Csalódtam, szöla, azt hívém Ferdinánd részére egyezkednek. De csakhamar ismét visszavonta szavát, mondván: Inkább lesz apácza, mintsem olyanhoz menjen nőül, kit nem is látott. Nem bizik a képírókban, s elhatározta, hogy csak egy derék férfihoz megy nőül, kit már előbb látott s beszélt vele.⁴⁾ Kérdezte továbbá a püspököt, ha vajjon Károly főherczeg eljöhet-e ide.

Alvaro de Quadra ugy vélte, hogy igen, csak attól tart hogy a császár nem fog becegyezni; mert Ferdinánd annál kevesbbé lesz hajlandó a főherczeg Angliába utazását megengedni, midön követeket sem akart küldeni mindaddig, míg Erzsébet határozottan nem nyilatkozott. Erre a királynő ismét

¹⁾ Gonzalez-nél. Apuntamientos para la historia del rey Don Felipe II. Memorias de la real academia de historia. Madrid VII. köt. 271. lap. — — que no sabia mas que rezar y nada para gobernar.

²⁾ Az aquilejai püspök jelentése. — — — que la reyna tenia aniso que el archidnque Fernando tenia la cabeza mayor que el conde de Bedford y que era inabil para gouernar.

³⁾ Ugyanott, 1559. máj. 30. Cs. Lev.

⁴⁾ Az aquilejai püspök jelentése. Cs. Lev. — — — que antes se meteria monja que casarse sin saber con quien a relación de pintores y al fin dixo que estava resuelto en no casar sino con hombre de valor a quien hubiesse visto y hablado.

Breunerhez fordult. Megengedj, ugymond, hogy ő és a püspök ez ügyben tanácsosaival értekezzenek, bár ragaszkodik elhatározásához: nem menni férjhez, míg jövődöbeli férjét nem látta.

Következő napon, május 29-én, titkos összejövetel tartott a királyi miniszterekkel, s ezek kijelenték, hogy mindazt, mi velök közöltetett, előadják a királynőnek. Bedford gróf s több tanácsos ez értekezlet után egy német orvost küldének a püspökhöz s azt izenték, hogy ők mindazzal, mi Károlyt illetőleg eléjük adatott, meg vannak elégedve; Ferdinánd főherczegét nem akarják, miután ugy hallják, hogy nagyon kegyetlen, s üldözi a protestánsokat.¹⁾

Breuner buzgón sürgött-forgott. Május 30-án már ismét Erzsébet előtt áll, ki most értésére adja, hogy a miniszterek sokat beszéltek vele s sokfélekep tanácsolták, de mindez elhatározásában meg nem ingathatta. Ő most nem akar férjhez menni. Breuner sajnálkozott ez eltökéllésen annyival is inkább, mivel császára azt legkevesbbé várta. Kérte, írjon e felöl önmaga a császárnak. Midön Erzsébet tovább azt kérdezte, személyesen akar-e urának jelentést tenni; s Breuner ezt az ő elhatározására bizta, így felelt: ha ugy akarja, maradjon itt, s levelét küldje valamelyik emberétöl a császárhoz.²⁾ Breuner attól tartván, nehogy Ferdinánd azt higgye, hogy ő maga ajánlá iel az el nem utazást, a császárral szemben erősen fogadkozott, hogy Erzsébet marasztotta Angliában, s ő Felsége — írja — eléggé érthetőleg nyilvánítá, hogy ittmaradásomat nem veszi rossz néven és hozzá tevő: ugy tetszik neki, hogy császári Felséged igen nagyon siet e dologgal: mire azt felelém a királynőnek: ne magyarázza azt felre, mert az jó szivből származik.³⁾ Breuner tehát Erzsébet udvaránál maradt, s levelét küldé a császárnak.

Erzsébet Ferdinándhoz is ép oly értelemben irt, a mint követével beszélt volt. Nem érez magában semmi hajlamot a magános élettel (solitariam uitam) felhagyni. Ha életkorát

¹⁾ Az aquilejai püspök jelentése.

²⁾ Breuner jelentése, London, 1559. június 7. Cs. Lev.

³⁾ Ugyanott.

számba veszik, beszéde különösnek kell, hogy lássék; azonban ő abban mi újat sem fedezhet fel, hanem csak a megszokott-nál marad, ha elgondolja, hogy volt idő, a melyben eltökélhetvén magát a házasságra, sok szenvedéstől megszabadult volna. Ámde sem a veszélytől való félelem, sem a szabadulás reménye nem bírhatta őt erre.¹⁾ Mire határozza magát későbbben, erről mit sem mondhat. Élte hátralevő részét isten jóvoltába ajánlja, s ha Isten bölcsesége eltökélésében megingatná, reméli, hogy ez isten dicsőségére, saját vigaszára és az ország hasznára lesz.²⁾ Mihelyt Cecil e levelet Breunernek átadta, ez újból kihallgatást kért s ezt június 3-án meg is nyerte. A követ úgy vélte, eljött ideje a komoly lépés megtételének.

Látva — így szólt Erzsébethez — hogy legkisebb reményt se nyújt, nem tudja, miért maradna itt továbbra is; nem akar többé terhére lenni; kéri, mondja meg neki, óhajtja-e további itt maradását, s munkálkodjék-e a házassági egyezkedés dolgában, vagy ne. Erzsébet nem sokat késett a válaszzal, s ez ép oly határozatlan és kétes értelmű volt, mint az előbbiek. Ő e tekintetben — felelé — nem mondhat neki semmit, tehet úgy, a mint akar. Nagyon meg van vele elégedve, s szívesen látja, kivéve, ha e házasság dolgában egyezkedik.³⁾ Breuner kissé bizalmasabbnak, közlékenyebbnek tapasztalván a királynőt, fel merte kérni, közölje vele bizalmasan, ha vajon későbbre nem lehetne-e reményleni; ez esetre reá beszélné a császárt, hogy nála egy állandó követet tartson, a ki az ügyet szorgolná, mihelyt kedélye hajlandóbb lesz a házasságra. Erzsébet minden határozott ígéretet megtagadott. A császár tudni fogja, mit tegyen; ő nem ígérheti meg, hogy rövid időn férjhez menend. Erre Breuner e szavakkal vett búcsút: elvárja, mit fog parancsolni a császár.

Breunernek Erzsébet nagyon megtetszett; úgy látszik, egészen elbájolta őt. »Azt hiszem« — írja urának, Károly-főhercegnek — »hogy nincs fejedelemlő, ki ő hozzá bölcses-

¹⁾ Erzsébet Ferdinándhoz, Westminster 1559. jun. 5. Cs. Lev. — — nos tamen nec discriminis metu nec libertatis cupiditate moneri potuimus ut animi — nri voluntate ullo modo ad eam rem adduceremur.

²⁾ Erzsébet Ferdinándhoz, Westminster 1559. június 5. Cs. Lev.

³⁾ Breuner jelentése, 1559. jun. 7. Cs. Lev.

ségben, erényben, a természet és arcz szépségében hasonló volna.«¹⁾ Mint erényeinek lovagja lép föl. Ferdinánd különös sulyt helyezett arra, megtudni, ha vajon az Erzsébet életmódjáról keringő rossz hírek alaposak-e. Mert könnyen felfoghatod, írta Breunernek, mennyire közelről érdekel bennünket és fenséges fiunkat ezek felől bizonyos és pontos tudósításokkal birni.²⁾ Valóban a mai napig — így szól erre Breuner felelete — semmi becstelent nem valék képes megtudni, s azt hiszem, ha valaki azt kipuhathatta volna, én bizonytalansággal megteszem vala. Mert tudósításokat egy Borz François nevűtől kapok, ki valamennyi palotahölgygyel és mindazokkal, kik a királynő mellett voltak gyerek kora óta, a legbizalmasb lábbon áll. Ezek mennyire-földre esküsznek, hogy a királynő soha mi-ben sem vétett a becsület ellen. Mindazáltal igaz, hogy főlovászmesterét, Leicesterert különös kegyben részesíti, s annyira látni engedí, hogy őt szereti, a mint ez ő felsége méltóságával meg nem egyeztethető. Többet azonban észre nem vehettek.³⁾ Breunerben nemcsak Erzsébet, hanem maga az ország is bámulatot keltett. Könnyen és sérelem nélkül bevesz alattvalóitól évenként 3 millió aranyat; vannak olyan mulató kastélyai, melyeknél szebbek a világon nem léteznek, föléltve a legdrágább selyemből, aranyból, gyöngyökből és drágakövekből készült butorokkal s házi eszközökkel. Valóban a királynő — így kiált föl elragadtatással — megérdemelné az utánjárást.⁴⁾ S bár neki elutasító választ adott, ő mégis bizik; Erzsébet szeretetreméltóságánál fogva nem akar a reményről lemondani. Mivel szerette hallgatni beszédét, mulató kastélyainak meglátogatására többször meghívta, s e végre legjobb lovát adatta alája, mindezt, — mint ő maga mondja — »jó augurium«-nak tartotta. Ezen reményében még az is

¹⁾ Breuner Károly főherceghez, London, 1559. jun. 7. Cs. Lev.

²⁾ Ferdinánd Breunerhez, Augsburg 1559. jun. 22. Cs. Lev. Másolat. — — — et qua demum ratione et fundamento nitantur rumores qui de honestate Ser^m suae non admodum commodi a nonnullis disseminantur cum facile possis conijcere quanti — nra et Ser^m filij — nri referat certam et exactam huius rei noticiam tenere.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6.

⁴⁾ Breuner Károly főherceghez, London 1559. jul. 7. Cs. Lev.

megerősíté, mivel azt vélte, hogy a parlament, s az előkelőbb nemzetségek nagyobb száma Károly főherczeggel rokonszenveznek.

Mégis voltak egyesek, kik meghajlani nem akartak, a kik előtte böszült szamarak (»Stockeseln in der Haut«); rugdalódzásaik azonban — úgy vélte Breuner — semmit sem fognak használni. Erzsébet maga magának ellenmondott. Előbb azt állítá, hogy távolról sem gondol házasságra; majd ismét látni óhajtá a főherczegyet, mert nem mehet nőül olyanhoz, kivel nem is beszélt, Erzsébet helyzete súlyos vala. Alattvalói örömet látták volna férjhezmenetelét, hogy az országnak megnyugtató kilátása lehessen békés trónörökösödésre. Ha föltette volt magában, hogy férjhez nem megy, ezt nem akarta az angoloknak világosan megmondani, s erre nézve jó mentségül szolgáltak az egymást érő megkérések; mert minden unszólásra azt mondhatta, jól meg kell fontolnia, kit választson. S úgy látszott mégis, hogy fölkeléstől kell tartani, ha hamar el nem határozza magát. De ha szándéka komoly volt is, nagyon bajos volt a kérők közül választani.

Itt volt ekkor a svéd követ, ki ura számára kérte kezét; ez, hogy az angolokat megnyerje, már 40,000 koronás tallért osztott volt ki ajándékban. Erzsébet azonban ajánlatát visszautasítá. Ha valamelyik alattvalóját, talán a szép Pickeringet választja, kétségtelen, hogy egy hó alatt, egy hó lefolyása előtt mindkettejüket ágyukban agyonsujtva találják.¹⁾ Mert ezrével valának Angliában, kik magukat méltóknak tarták a királynő férjévé lenni, s a kik kevesebb érezték magukat megvetve, és lenézve, ha Erzsébet férjéül egy osztrák főherczegyet választ, mintha Pickeringnek vagy más angolnak ad elsőséget.²⁾ Ha Erzsébet francia kir. herczegnek nyújtotta volna kezét, a spanyol király egész haragját vonja magára, a mi uralkodása első éveiben reá és országára a legnagyobb hátránnyal járt volna. A nézetek szétágaztak és nagy vala a

¹⁾ Breuner Károly főherczeghez, London 1559. jun. 7. Cs. Lev.

²⁾ Báró Pollweiler véleménye Ferdinándhoz, Brüssel 1559. június 11. Cs. Lev.

³⁾ Ugyanott.

zavar. Odáig jutottak volt a dolgok, hogy sok angol felhívta a francziákat és spanyolokat: osszák fel országukat kettejük közt. Mások az osztrák főherczegyet óhajták, s irtóztak a svédektől és dánoktól, kiket vadaknak és neveletleneknek¹⁾ tartottak. Ily viszonyok között megfogható, hogy Erzsébetnek, ha nem is irtózott a házasságtól, mint ezt állitgatá, a választásban ingadoznia kelle. Azonban a spanyol udvarnál levő császári követ nem bírta megérteni, miért vonakodik Erzsébet Károly főherczeghez nőül menni, miután a Spanyolország és Ausztriával való összeköttetés által Angolország csakis erősödnek.

Erzsébet már — így okoskodott — vagy titokban házasságra lépett, vagy szándéka utóbb valamely belföldivel vagy idegennel házasságra lépni, s csak a kedvező alkalomra vár, s most az egyezkedés leple alatt függöben tartja Ausztriát, Spanyol- és Franciaországot. Lehetőnek tartá azt is, hogy Erzsébetet annyi gond és kétség nyomja, hogy tulajdonkép nem tudja, mitevő legyen, s ezért huzza-halasztja a dolgot, bár a kislelkűség nem gyöngéje. »Hanem hogy szüz akar maradni és soha férjhez nem megy« — így kiált fel Pollweiler — »ez hihetetlen.«²⁾

Breuner az Erzsébet által adott kihallgatások után is Angliában maradt. Miután sikert nem aratott, a további teendőkről tanácskozott Alvaro de Quadra-val. Mivel oly sokat adott az egész keresztényiség e házassági terv sikerére, a spanyol követ úgy vélekedett, hogy azt kell tanácsolni a császárnak, tartson itt állandó követet, kinek a császár gyakori levelei alkalmat adjanak gyakorta érintkezni a királynővel.³⁾ A püspök teljes jóakarattal tanusított az osztrák kézkérés támogatása körül.⁴⁾ Fülöp szintén ismét irt Ferdinándnak, hogy a szükséges támogatásra mindig kész leend.⁵⁾ Ez alatt

¹⁾ Br. Pollweiler véleménye. Brüssel, 1559. június 11. Cs. Lev.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Breuner jelentése Ferdinándhoz, London, 1559. jun. 7. Cs. Lev.

⁴⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, 1559. jun. 6. Cs. Lev.
Aqny me queda que dezir solamente que son tantos los respectos por los quales deuo desear que este negocio tenga effecto.

⁵⁾ Fülöp Ferdinándhoz, Brüssel, 1559. juni. 10. Cs. Lev.

Breuner ismét igyekezett a királynő közelébe jutni. Ugy találta, hogy beszédjében sokkal barátságosb, s napról napra kegyesebb és bizalmasb.¹⁾

Junius 10-én estebéd után szórakozás végett a Themsén csónakázott, csakhamar a királynőt látta utána evezni, ki őt felismerte, s felhívta: szálljon át hajójából kincstárnoka, Sir Parry Tamás, hajójába. A királyi hajó s az, melybe a követült át, egymás mellett eveztek; Erzsébet a követtel beszélgett, s aztán hárfázott. Midőn ismét haza felé eveztek, felhívta a követet, hogy más nap látogassa meg. A kijelölt órában megjelent Breuner a templomi menetre. Erzsébet megragadta az alkalmat a vallásról beszélgetni a követtel s tudakozódott, hogyan gondolkoznak e részben a császár és fiai. Károly főherczeg, felelé Breuner, a vallásban és minden egyebekben mindig engedelmes fiu vala, s tudja, hogy a főherczeg soha sem lenne képes isten és adott szava ellen cselekedni, mindazáltal lehetne utat-módot találni, hogy a vallásbeli különbség ne zavarja a házasságot.²⁾ E felelet, úgy látszott, kielégíté Erzsébetet. Breunernek vele kelle reggelizni; sokat és sokféle-ről beszélt a legbarátságosabb hangon s bucsuztakor felszólítá a követet hogy este jelenjen meg ismét a folyón. Breuner pontos volt, s midőn Erzsébet megpillantá, felszólítá, hogy jöjjön át az ő hajójába s legvidorabbul beszélgetett vele, a mely kitüntetésen mindenki oly annyira csodálkozott, hogy a királyi tanácsosok, s az előkelőbb férfiak azt mondák: ily megtiszteltetésben még soha sem részesített a királynő egy idegent sem. Ő maga kezdé szólni Károly főherczegről, s több ízben mondá, nem mehet férjhez, míg az illető személyt nem látta. A követ egész ékesszólását elővette, hogy őt ez eszméről lebeszélhesse, s hogy végre kedvező választ nyerhessen. Erzsébet azonban rögtön azt viszonzá: mit feleljek nektek, miután még nem határoztam el magam a férjhezmenetelre. Breuner még mindig nem tágitott; még mindig remélte a szerencsés sikert.

Azt tanácslá a császárnak, folytassa fáradozásait, s

¹⁾ Breuner a császárhoz, London, 1559. jun. 13. Cs. Lev.

²⁾ Breuner a császárhoz, London, 1559. jun. 13.

küldjön Londonba követet, ki díszesen élhessen, de nem a mások költségén; ne legyen az spanyol, mert ezeket Angliában gyűlölik, s az ő vallásához se ragaszkodjék szerfölött és azt ne védelmezze, ezzel csak többet ártana, mint használna; neki gyakran kellene kopogtatni Erzsébetnél s akaratának engedni, mert ő ezt óhajta¹⁾. E közben Breuner jelentéseit a császár megkapta s most már tudta, hogy Erzsébet nem akar férjhez menni. Ferdinánd ekkor meghagyta követének, hogy az egyezkedést ne szorgalmazza, de ne is szakítsa félbe, míg bizonyosan nem lehet tudni, mi a szándéka Erzsébetnek és tanácsosainak a vallás és a házasság dolgában. Ugyanekkor felelt a császár Erzsébet levelére is. Értésére esett, mondá, hogy ő most a világon senkihez sem akar nőül menni, s távol legyen tőle, hogy neki ebben valamit előszabjon, vagy hogy elhatározását roszalja. De, ha úgy történnék, hogy más gondolatra jönne, akkor reményli, hogy leghosszabb idő sem feledtetí el vele az ő (a császár) jóakaró szándokát.²⁾ Miután azonban könnyen megeshetik, hogy valami elintézni valója lesz a német birodalommal, elhatározta, hogy legközelebb állandó követet küld Angliába; ennek megérkezéteig azonban maradjon udvaránál Breuner.

E császári levelet Breuner átnyujtá a királynőnek, s vele s az ország legtekintélyesebb férfiaival ujra a házasságról beszélt. Sokan egész nyíltsággal kijelenték a követnek: »ha ez a házasság létre nem jön, Anglia koronáját nagy veszély fenyegeti.«³⁾ Ez eszmecserék egyik legsarkalatosb pontját a vallás kérdése képezte.

Breunert ujjalag faggatták Erzsébet és az országnagyok, hogy minő vallásnézetei vannak Károly főherczegnek. Breuner nagyon szárazon felelt. Károly főherczeg — a mint ezt már egy alkalommal mondotta volt — a vallás dolgában mindig engedelmes fiu vala, de nem lehet kétség abban, hogy ha egy jobb hitet ismerne és tanulna meg, a mindenható nem zárná ki őt a

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. junius 13. Cs. Lev.

²⁾ Ferdinánd Erzsébethez, Angsburg 1559. jun. 22. Cs. Lev. — nulla temporis longacuitate in animo Ser^{to} — vrae intermorituram memoriam nostri benenoli institutj.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. julius 13. Cs. Lev.

szükséges kegyelemből.¹⁾ Ferdinánd azonban az efféle felelettel nem értett egyet. »Nem titkolhatjuk el előtted« — írja Breunernek, miután eme nyilatkozatáról értesült volt — mikép sehogy sem helyeselhetjük, a mit fenséges fiunk vallásáról mondottál; ez utasításaiddal nem összhangzó, s ránk, a katolikus vallásnak legbuzgóbban hódoló császárra nézve²⁾ sem nagyon megtisztelő.« Pedig már Ferdinánd előbb maga figyelmeztette volt a követet, igyekezzék a királynőt jó hangulatban tartani, s a vallás kérdésében okosan, ovatosan haladjon, s e részben se makacsnak ne mutassa magát Erzsébet előtt, nehogy az ellenmondással őt megbántsa, de igen sokat se engedjen, nehogy ép a másik oldalra hajlítsa.³⁾

Breuner, ki hit dolgában nem lehetett oly szigorú, mint császára, s a ki talán az akkori osztrák nemesség példájára hajlott az új tanokhoz, Ferdinánd figyelmeztetése alapján jogosultnak vélhette, olyan ígéretek tenni, melyek Erzsébetet hajlékonyabbá tegyék. Már Feria, kivel útjában beszélt s aztán az aquilejai püspök mindjárt eleinte értésére adták, hogy a vallás dolgában, melyről utasításaiban semmi említés sincs — ki fogják őt kérdezni Londonban. Breuner e lelkiismeretbeli ügyet is meghányta vetette az aquilejai püspökkel, miután, a mint a császári követ mondja, ez a pont olyannyira fontos, hogy az egész egyezkedés dugába dől, ha ebben okosan nem felel, vagy épen hallgat.⁴⁾ Ha hallgat, avagy azt mondja, hogy Károly főherceg a katolikus hitvallást soha el nem fogja hagyni, akkor mindent elrontott volna.

Csudálkozva látjuk, hogy ama tanácsot a spanyol követ, az aquilejai püspök, sugallta oly czélból, hogy időt lehessen

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. jul. 13. Cs. L.

²⁾ Ferdinánd Breunerhez, Augsburg, 1559. augusztus 1. Cs. Lev. Deinde non possumus etiam te caelare nobis minime probari ea quae de religione Ser^m filij nostri loquutus es, ea namque nec mandatis tuis consentanea sunt neque nobis tanquam imperatori catholicae religionis studioso valde honorifica.

³⁾ Ferdinánd Breunerhez, Augsburg 1559. Julius 3. Cs. Lev. — — in his tamen quae religionem concernunt prudenter et caute agas ne scilicet vel Ser^m eius obstante ei contradicendo gratis offensus vel nimis in alteram partem deflectas.

⁴⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. augusztus 31. Cs. Lev.

nyerni; s e csudálkozás még fokozódik, ha látjuk, hogy Ferdinánd szigorubb katolikusként mutatkozik, mint az ő katolikus unokaöccse, a spanyol király, a ki azon tanácsot egészen helyeslő s kijelenté, hogy azzal egyetért.¹⁾ Mivel az angolok szüntelenül faggaták Breunert, végre feleletet kelle adnia, ő azonban ez emberek ravaszágát tekintve, úgy vélt válaszolni, hogy válaszából ne legyen több hasznuk, mintha mitsem kérdeznek vala.²⁾ Nagyon fontos volt, mily álláspontra helyezkedik a császár a vallási kérdésben. Mert némely legelőkelőbb férfiak azt pengették, hogy ha a főherceg véleményüket osztaná, s a katholicismus ellen nyilatkoznék, a királynő kétségkívül nőül menne hozzá.³⁾ Erzsébet maga nem nyilatkozott ily határozottan; de beszédéből még is világosan kitűnt, hogy nem szívesen választana férjül egy bigott katolikust. Elismeri, így szólt Breunerhez, hogy a katolikus vallásban sok tétel nemcsak jó, hanem fentartása is szükséges, van azonban sok visszaélés is, melyeket javítani kell.⁴⁾

Erzsébet vonakodása, s az egész ügy lassu menetele, sehogyan sem tetszett a spanyol királynak. Egy nemes, Don Juan de Ayala-t küldé tehát a királynőhöz, a ki következőleg szólta meg: Ő felsége látja, hogy barátságát a királynő elutasítja és sógorával szemben oly hanyag és gonyolódó, hogy e hanyagság által a maga és országa veszedelmét okozza. Ha másképp nem határoz, nem akarja miatta továbbra is országát és népeit veszélynek kitenni.⁵⁾ Ily komoly hangon Ferdinánd nem beszélt. Ő a már többször említett Helfenstein grófot utolag kiszemelte Angliába állandó követül. Miután azonban ennek neje megbetegedett, s Ferdinánd arról értesült, hogy Erzsébet nem tartja udvarát valamely bizonyos helyen, hanem élvezet kedvéért egyik mulató kastélyából a másikba

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, aug. 31. 1559. Cs. Lev.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Az aquilejai püspök jelentése Fülöphez, London, 1559. jun. 6. Cs. L. Que algunos principales se han dexado dezir que si el archiduque fuesse de su opinion y la estableciesse contra los catholicos la Reyna sin dubda se casaria con el.

⁴⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6. Cs. Lev.

⁵⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6. Cs. Lev.

költözik, megparancsolta a már utra kelt grófnak, hogy ne menjen tovább. Helfenstein megérkeztéig Breunernek kelle Erzsébet udvaránál maradni. ¹⁾ Ferdinánd különben nagyon aggódott, vajon kellemesen fogadja-e Erzsébet egy állandó követ küldését, mert a császár nem kevésbé volt megütödvé azon, hogy a királynő egyetlen szóval se jelezte ez iránt tetszését vagy nem tetszését. ²⁾ Midőn tehát Breuner a császár parancsára erről megkérdezte, válasza az volt: nem tartotta szükségesnek felélni a császárnak, miután Ferdinánd levele csak válasz volt az ő levelére. Biztosítottja a császárt barátságáról, a mely nem kevesebb benső, mintha a házasság már megkötöttet volna. Helyesli, hogy a császár előfordulható államügyek tekintetéből állandó követet tart Angliában; hanem ilyenek egyenesen a házasság dolgában küldetését szükségtelennek véli; hisz elegendő, hogy Ferdinánd őt (Breunert) ide küldé. Mindazáltal urának mitsem akar javasolni; a mi neki kellemes, ő neki is tetszik. ³⁾ A királyi miniszterek nagyon meg voltak elégedve azzal, hogy a császár Angliában állandó képviseléséről gondoskodik, mert ez által, mondák, a kölcsönös barátság kitűnik és megismerszik. ⁴⁾ Nem mindnyájan gondolkoztak azonban ily őszintén; mert a miniszterek egyrésze Károly főherceg hatalmas vetélytársainak egyikét vagy másikat támogatta. Ezek Arran és Leicester grófok voltak. Arran gróf, kit Châtellerault hercegnek is hívtak, apai ágon igénynyel birt a skót koronára. Ha Skócia királyává lesz, s Erzsébetet nőül veszi, Erzsébet és az angol államférfiak egyik legmerészebb terve: Skócia egyesítése Angliával, megvalósul. Ezen politikai számítás, s az, hogy a herceg protestáns vala, a tanács-urak egy részét arra bírta, hogy őt Erzsébetnek férjül ajánlják. ⁵⁾ Maga a királynő beszélte a császári követnek, hogy már apja, VIII. Henrik őt, mint hercegnőt, a skót gróffal akará eljegyezni. De neki ez nem tetszett; sok könyvet hullatott e miatt, s csak apja halála menté meg ez egybeköt-

¹⁾ Ferdinánd Breunerhez, Augsburg, 1559. aug. 1. Cs. L.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, aug. 31. 1559. Cs. L.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6. Cs. Lev.

tetéstől. Breuner élénk sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy őt régebben is, most is ilyen házasságra akarák erőltetni, kivált miután a herceg törvénytelen gyermek. Hiszi-e, kiálta fel Erzsébet, hogy ő egy törvénytelen ágyból születthez nőül menne? A királynő, felelé Breuner, sokkal értelmesebb s sokkal büszkébb, hogy sem ezt tenné; tekintélyesebb és hasznosabb házasságok várnak reá. ¹⁾ Ha tagadta is Erzsébet, hogy valaha gondolt a herceggel való egybekelésre, mégis oly terv vala ez, mely fölött ő és miniszterei tanácskoztak volt.

Még a leghallgatabb államférfiakon is megesik, hogy ajkaikon egy-egy meggondolatlan szót kiszalasztanak, s ezzel egy-egy veszedelmes titkot árulnak el.

Hogyan ne jusson valamikor egy asszony is ily veszélybe: bármily mestere legyen is a tettetésnek. Midőn ez év deczemberében a spanyol követ szemrehányásokat tett a skót házassági terv miatt, a királynő arra esküdözött, hogy e skót házasságra már többé nem is gondol, s midőn a követ szaván fogta, gyorsan megjegyzé, hogy e szerint tehát előbb gondolt arra, — Erzsébet azonnal észrevette nyelvbötlését, és fülig elpirult. ²⁾ Tagadhatlan, hogy Erzsébet eszméje volt Skócia és Anglia koronáit egyesíteni, azon eszme, a melyet utóvégre is I. Jakabnak utódjává kijelölésével valósított. Egész nyíltan beszéltek akkor, hogy ha Erzsébet férjhez menne, nem ismernek olyan férfit, kit Károly főherceg és Arran herceg elébe lehetne tenni. A főhercegtől nagy tisztességet, barátságot lehet várni; de Erzsébet alig mehetne jobban férjhez, mint Arranhoz, ha ez Skócia királyává lesz. ³⁾ Arran nem lett skót király, s ezzel a számításból végképen kimaradt. Máskép állt a dolog Károly második vetélytársával, a »Milorde Róbert«-nek is nevezett Leicester gróffal. Erzsébetet Leicesterhez sem hatalomvágy, sem politikai számítás nem vonzható; külséjének szépsége kötötte hozzá, s a szerelem, mely néha hevesebb, néha gyengébb lángra gyulasztá szívet.

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6. Cs. Lev.

²⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 13. Cs. Lev.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. aug. 6. Cs. L. Lásd egy szereműnd br. Pollweiler Ferdinándhoz s a mellékelt olasz iratot. Brüssel, 1559. július 31. Cs. Lev.

S ép azért, mert a leghatalmasb érzelem, a szeretet érzelmei szoltak mellette: látjuk, hogy Leicester nem tűnik le oly hamar a számítás teréről, hanem éveken át, az európai udvaroknál is, Angliában is, a királynő jövődöbeli férjének tartaték.

Leicester, a ki jól tudta, hogy a királynő szivét meghódította, azon reménnyel kecsgettette magát, hogy Erzsébet választása folytán Anglia királya leend. ¹⁾ Bajos volna határozottan állítani, hogy Erzsébet oda ígérte kezét a grófnak. Leicester azon férfiak közé tartozott, kik azt hiszik magukról, hogy az asszonyoknál ellenállhatlanok, s tőlük szenvedélyes felgerjedésükben mindazt megnyerik, a mit csak óhajtanak.

Erzsébet szerethette őt, s egy pillanatig sem vonjuk kétségbe, hogy valóban szerette is, hanem ő nem volt azon asszonyok közül való, a kik egy férfit vakon követnek; ingerkedett, szerelmeskedett, kedvenceit fölemelte, de mégis oly aszszony vala, ki fejedelmi fönsége érzetében az első nagyobb akadályokkal megküzdvén, szerelmét magasb állami tekinteteknek fel tudta áldozni. Soha se vallotta be, hogy Leicester mint kedvesét szereti; csak a mint nővér szokott ragaszkodni fivéréhez, ugy vonzódik a grófhoz. »Nem élhetek — mondá más alkalommal drasticus módon, — a nélkül, hogy ő naponként ne lássam. Ugy vagyok vele, mint kis kutyámmal; mihelyt ezt valahol megpillantják, azonnal azt mondják, én is érkezem, s a hol őt látják, mindenesetre elmondhatják, hogy én is ott vagyok.«²⁾

E viszony sok gúnyra adott alkalmat, sőt fenyegetéseket is lehetet hallani. »Az angol királynő — mondá Stuart Mária — lovászmesteréhez akar nőül menni.«³⁾ Bajosan hal meg Leicester az ágyban, kiáltá fenyegetőleg Norfolk herceg, Anglia egyik leghatalmasabb férfia, ha igényeivel s hivalko-

¹⁾ De la Mothe Fénelon, correspondance diplomatique II. köt. 121. lapon mondja Leicester: qu'à la verité la royne luy avoit montré quelque bonne affection qui l'avoit mizen esperance de la pouvoir espouser. — Raumer Frigyes: Briefe aus Paris, II. köt. 84. lap.

²⁾ Raumer párisi levelei II. köt. 86. lap.

³⁾ Froude, history of England from the fall of Wolsey to the death of Elizabeth. VII. köt. 296 lap.

dásaival fel nem hagy. ¹⁾ Nyíltan beszélték, hogy Leicester, a ki nős volt, méreggel akarja nejét elveszteni, hogy Erzsébetet nőül vehesse.²⁾ Mind nagyobb híre támadt az Erzsébet és Leicester közti becstelen viszonynak, ugyannyira, hogy első és legmegbizottabb komornája szükségesnek látta lábaihoz borulva kérni őt, menjen már férjhez s vessen véget a gonosz nyelvek beszédének. Nagyon zokon veszik tőle, hogy lovászmestere iránt — ki nem vala más mint Leicester — olyan barátságos, ez által csak méltóságának és becsületének árt. Alattvalói nem is fogják ezzel huzamosb időre beérni; nagy vérontásra fog okot adni s ezért örök átkot von magára; mintsem ez bekövetkezzék, azt kell kívánnia, bár fojtotta volna meg ő felségét már bölcsőjében. A férjhez menetelre még nincs kedvem, felelé Erzsébet. A mi azonban a Leicesterről keringő híreket illeti, azt hiszi, senkinek sem adott okot arra, hogy a vele vagy mással való társalgásban kivetőt találjon. Efféle mesterkedés előtte nem újság e világon, ki oly kevés örömet élvezett még abban. Azt, hogy lovászmestere iránt kegyes, arra ez becsületességével tette magát érdemessé. Ezenkívül ő, s a többi komornák és szűzek folyvást körülé vannak s minduntalan láthatják, követ-e el valami illetlent Leicesterrel. De ha életet találna egy ilyen életmódban, mitől isten őrizze meg — tevő hozzá büszke megilletődéssel — senkit sem ismer, ki őt ebben gátolhatná; ő azonban bízik istenben, hogy ezt róla senki sem fogja tapasztalni. ³⁾

Mindenfelé Leicesterert vádolták, hogy Erzsébet ő miatta nem megy férjhez.⁴⁾ A császári követ, Breuner báró meg volt győződve, hogy Erzsébet és a gróf közt titkos viszony van, s hogy a mint hallá, hajlamuk naponként fokozódik; de mégis a mellett marad, hogy ő eddigelé semmi becstelenítőt sem tudhatott meg róla. »Olyan szeretettel viseltetnek egymás iránt — mondja — a mint azt más hajadonok és nőtlen fér-

¹⁾ Az aquilejai püspök Fülöpöz, 1559. nov. 13. Cs. Lev.

²⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. nov. 12. Cs. Lev.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. aug. 6. Cs. Lev.

⁴⁾ Breuner Miksához, London, 1559. dec. 5. Cs. Lev.

fiak közt gyakran lehet észlelni.«¹⁾ Roszálja ez egész viszonyt, mivel az nem illik ő hozzá. Hanem meg kell gondolni, így mentegeti, hogy nem nyert mindenekben fejedelmi nevelést, hogy őt egyszer törvényes, másszor törvénytelen gyermeknek nyilváníták s utoljára tömlőczre veték. Innen ered makacs és ellenszegülő természete; nem vélhet egyebet, mint hogy olyan, mint ama pór, ki hirtelen lett nemessé; s a királynő azt hiszi, hogy miután az országot bírja, nincs szüksége sem külsegélyre, sem barátságra, s ahhoz mehet nőül, a kihez akar. Ámde Breuner nem jövendől neki jót. Ha Leicesterhez merne nőül menni, megtörténhetnék, hogy este mint Anglia királynője fekszik le ágyába, s reggel mint Erzsébet aszszony kel föl.²⁾

A viszonyokhoz képest leghelyesebben ítélte a spanyol követ, Alvaro de Quadra. Erzsébetet ugyanis a francziák részéről fenyegette veszély, s Alvaro de Quadra azon véleményben volt, hogy a királynő mindaddig nem határozza el magát komolyan a házasságra, míg az eddigieknél nagyobb veszedelem nem kényszeríti.³⁾

Ez a veszedelem bekövetkezett. Midőn augusztus 23-án Breuner Erzsébet előtt megjelent, ezen szavakkal fogadta: Sokat gyötrik alattvalói, s attól tart, hogy kedélye megváltozik, s férjhez kell mennie. Inkább meghalni óhajt, mintsem miatta hátrány és kár érje országát. Inkább kész országa leg-hitványabb férfiával házasságra lépni, a mire soha sem gondolt, mint sem a gonosz nyelvek rágalmainak ajtót tárjon. Eskü szavára higgyem el, s úgy engedjen isten csak egyetlen órát is élnie, hogy ha alsóbb rendű volna, a világ minden kincseért sem menne férjhez. Breunert e nyilatkozat egészen elbájolta; reméli, ugymond, hogy ő mint felkent királynő,

¹⁾ Breuner Miksához, London, 1559. dec. 5. Cs. Lev. »Es sej ein lieb zwischen inen wie etwo bisweilen zwischen andere Junkhfrauen vand Jungen gesellen mer gesechen ist worden.«

²⁾ Breuner Miksához, London, 1559. dec. 5. Cs. Lev.

³⁾ Az aquilejai püspök a parmai hercegnéhez, London, 1559. sept. 2. Cs. Lev. — — — mientras la Reyna no se viere en mayores trabajos de los que agora tiene.

egy állásához illő férjet választ.¹⁾ Az ezen kihallgatásra következő éjjel Erzsébet mélyen elgondolkozva ült hálókamrájában, félórát sem aludt, s reggel arca sápadt és eltorzult volt.²⁾ E közben Angliát a francziák részéről mind nagyobb veszedelem fenyegette. Erzsébet most elhatározta Spanyolországnál keresni segítyt; de nem azon komoly szándékkal, hogy annak árául a Károly főherczeggel kötendő házasságot ajánlja fel. Olyan ravasz politikus nő volt, hogy sikerült neki Spanyolországot eszközül használni Franciaország ellen, s a veszélytől ily úton megmenekülni. A két katolikus állam ellenségeskedése megmenté Angliát, megmenté Erzsébetet az elbukástól, mely okvetlenül bekövetkezik, ha ama két hatalom egyetért vala. Spanyol- és Franciaország rosszul fogták fel a katolikus érdeket, midőn Angliával szemben meghasonlottak, mert időt hagytak neki a megerősödésre, s arra, hogy mint protestáns hatalom támaszává válhasson a nem katolikus continensnek. Spanyolország, külön érdekeit hajhászva, szem elöl téveszté legfőbb érdekét, melyért II. Fülöp minden erejét megfeszítette volt. Gyakran tapasztalni, hogy az emberek csekély sikerért feladják a nagy ezélt. Erzsébet politikája az volt, a francziákat az osztrák házassággal ijesztetni, s a spanyol királyt a francia királylyal összevesztíteni.³⁾ Erzsébet állapota mind fenyegetettebb és veszélyesebbé vált. Ekkoron, szeptember első napjaiban, Leicester gróf nővére, Lady Sidney arról értesíté a spanyol és a császári követet, hogy most volna ideje a házasságról szólni a királynővel. A császári követ azonnal Hampton-Courtba sietett, hol akkor az udvar székelt; Lady Sidney azonban mit sem akart vele közölni, hanem azt kívánta, hogy maga a spanyol követ menjen oda.⁴⁾ A püspök Hampton-Courtba megy. Lady Sidney most arra unszolta, beszéljen a királynővel, mert ő bizonyos abban, hogy ha most egyezkednék a királynővel, a házasság meg fog köt-

¹⁾ Breuner Ferdinán dhoz, London, 1559. aug. 31. Cs. Lev.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Breuner Miksához, London, 1559. dec. 5. Cs. Lev.

⁴⁾ Az aquilejai püspök a parmai regensnőhöz, London, 1559. sept. 8. Cs. Lev.

tetni. E rögtöni változást a félelem okozta; mert néhány nap előtt állítólag egy összeesküvést fedeztek föl.

Egy lakománál, melyet Arundel gróf adott a királynő tiszteletére, azt tervezték, hogy Leicester grófot megölik és Erzsébetet megmérgezik.¹⁾ A további összeesküvésektől való félelem, s a francziák hadikészületei egy Skóciában folytatózó háborúra — mondá a lady a püspöknek — ösztönzik most a királynőt házasságra. Ne sokat törődjék a válaszzsal, melyet Erzsébettől kapni fog; mert Angliában szokás, hogy az asszonyok csak a legutolsó perczben határozzák el magukat. Arról is gondoskodás történt, hogy a királynőt tanácsosai is ösztönözzék a házasságra. Erzsébet, érzelmei megváltozásáról, eddigelé csak Leicester és a kincstárnokot, Parry Tamást értesíté. Ha mindez nem így lenne — fogadkozék a lady — olyan merész dolgot érintett volna, mely könnyen fejébe kerülhetne; mindaz, mit vele közöl, Erzsébet tudtával történik; a császári követnek azonban mindezekről mit sem akart szólni, mivel az nem illenék.²⁾

Ekkor felhívta a lady a püspököt, beszélje rá a császárt, hogy küldje Angliába a főherceget; mert Erzsébet ohajtása, hogy Károly áruhában azonnal ide jöjön. Alvaro de Quadra megígérte, hogy írni fog a császárnak, s azon nézetben volt, hogy a főherceg bizonynyal eljő, ha apja erre engedélyt ad.³⁾

A ladyval folyt ezen beszélgetés után mindkét követ Erzsébethez ment, kivel, lady Sidney tanácsa szerint, legkevesbbé sem sejtették azt a mit ettől hallottak. Erzsébet szokása szerint azt felelte, hogy nem akar férjhez menni, mégis

¹⁾ Az aquilejai püspök a parmai regensnökhöz, London, 1559. sept. 8. Cs. Lev. — — al qual (Leicester) tenian concertado de matar en vn banquete que el conde de Arundel hizo los dias passados a la Reyna a la qual auian tambien de auenear. Froude, VII. 141. l.

²⁾ Az aquilejai püspök a parmai regensnökhöz, 1559. sept. 8. Cs. Lev. — — y que lo que hazia conmigo era con consejo de la misma Reyna y que al Embax^{or} del Emp^{er} no auia querido hablar ny habia embiando a dezir tantas particularidades por parecerle que no conuenia y tambien por hazer ella y su hermano lo que deuan al seruicio del rey N. S.

³⁾ Az aquilejai püspök a parmai regensnökhöz; London, 1559. sept. 8. Cs. Lev.

ny tetszett a püspöknek, mintha öröme szolgálna, hogy vonakodása fontos okok által legyőzetett.

Alvaro de Quadra, Parry kincstárnok előtt sajnálkozását fejezé ki azon, hogy a királynő annyira határozatlan. Ez azonban azt viszonzá, reméli, hogy a püspöknek, ha majd ismét eljön az udvarhoz, jobb hírekkel szolgálhat, bár rég ideje, hogy e tárgyról Erzsébettel nem beszélt. A püspök nem késétt ezt ismét elmondani lady Sidneynek, a ki hangosan felkaczagott, mert mindazt, mit Alvaro de Quadra a királynővel beszélt volt, azonnal közölte Parryval, kinek utolsó szavai ezek valának: ez a házasság szükséges, mint egyedüli menedéke a királynőnek és országának.¹⁾ Bár Erzsébet ekkor sem mutatkozott hajlandóbbnak, az egész udvar sokkal barátságosb volt a spanyol és a császári követ iránt,²⁾ s egész Londonban azt beszélték, hogy a házasság már megkötöttet, a mi a francziákat meglehetősen felizgatta.

Mégis mennyi volt még hátra a házasság megkötéség. Nagy igazságot fejeznek ki a spanyol követnek Erzsébetről mondott eme szavai: »Ha ez a királynő érzelmes és lelkiismeretes asszony volna, akkor a házasság dolgában lehetne tőle valamit várni. De ő oly kiméletlen, hogy nem tudom, mit tartsak a dologról.«³⁾

Erzsébet, ki soha sem volt zavarban, ha kérni kelle, most azt kívánta, hogy mindenek előtt Károly főherceg jöjjön Angliába. Alvaro de Quadra ez ohajtást helyesnek tartá. Bevallja, hogy e dologba nem birt eléggé mélyen pillantani. Azt azonban látja, hogy, ha a királynő ezen ohajtását nem teljesítik, Erzsébet vagy arra határozhatja el magát, hogy férjhez nem megy, vagy máshoz megy nőül, mi által kétségkívül elszalasztatnék az alkalom szolgálni istennek s az államnak és használni önmagának.⁴⁾ A császári követ is sür-

¹⁾ Az aquilejai püspök 1559. sept. 8. Cs. Lev. — — que este casamiento se auia de hazer necessariamente porque no tenia otro remedio pora su cosas ny las de su Reyno.

²⁾ Az aquilejai püspök 1559. sept. 8. Cs. Lev. — — y las cariçias y tratamiento que nos hazen son muy diferentes de lo que hasta aqui.

³⁾ Froude VII. 146. lap.

⁴⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. október 3. Cs. L. — — de seruir a dios y a la republica y aprouechar a si mismo.

gette a dolgot. Jobb volna e házasságot egészen abban hagyni, ha a császár nem tudja magát elszánni arra, hogy Károly főherceget Angliába küldje; »mert — így ír — oly büszkének tapasztalja a királynőt, hogy máskülönben semmire se lehet vele menni.«¹⁾

Erzsébet váltig ingadozott. Midőn lady Sidneytől megtudja, hogy az aquilejai püspök irt a császárnak, hogy küldené ide fiát, azt jegyzé meg: »minden jól megy!«²⁾ Kevés idő múlva azonban meghagyja a lady-nak, hogy a püspökkel többé semmit se közöljön; s ekkor Sidney azt javasolja ennek: ne ijesztgessék a királynőt jövő veszélyekkel, mert ez azon hiedelmet keltené fel benne, hogy kényszeríteni akarják a házasságra. A császári követ már is többet engedett volt meg magának, mintsem ez Erzsébetnek tetszésére lehetne.³⁾ A két követ ez idő óta csakugyan került is a Hampton-Courtban székelő angol udvart.

Erzsébet szeptember 28-án tért vissza Londonba, s mivel egyik lábát megsértette volt, csak hajón utazhatott. A császári követ érkezésének híret vevén, elébe ment, s midőn őt megpillantá, azonnal meghívta szálljon át az ő hajójába: rendkívül barátságos volt hozzá s aztán, első komornája jelenlétében, a ki francziául nem értett, elkezdte e nyelven társalogni. Kérdezte, mikor kapott a császártól legutóbb levelet, hogy szolgál ő felségének egészsége, s mikor érkezik meg a követség? Midőn Breuner arra unszolta, válaszszon elvégre a sok tekintélyes kérő közül, Erzsébet úgy felelt, mintha eltökélte volna e tanácsot megfogadni. Látja, hogy még is kell egyet választania; mert ha visszautasítja mindazokat, a kik eddigelé kérték, másokat úgy elriaszthat, hogy többé senki sem merészkedik kezét megkérni. Így végre vagy hajadonnak kellene maradnia, vagy fölkérni valakit, vegye el őt az isten szerelmeért. Hirtelen más hangon így folytatá: mit

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. octob. 5. Cs. Lev.

²⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. octob. 3. Cs. Lev. — todo estana bien.

³⁾ Az aquilejai püspök a császárhoz, London, 1559. octob. 3. Cs. Lev.

adna Breuner azért, ha oly biztosan tudná, hogy ura Angliában van, a minthogy a svéd király fiát itt látja.¹⁾

Breuner meglehetősen tartózkodással azt felelé, hogy az nagyon kellemes volna rá nézve, de csak úgy, ha Károly biztos lehetne abban, hogy ő lesz Erzsébet férje. Ha azonban kigúnyolva és mitsem végezve kellene Angliából ismét eltávoznia, ez esetre jobb szereti, hogy ura Ausztriában maradjon Breuner arra kérte a királynőt, közölje vele bizalmasan, ohajtja-e a főherceg ideutazását; mivel csak, ha erről bizonyos, tanácsolhatja ezt a császárnak. Erzsébet, bár az ebbeli ohajtást ő tolmácsoltatta volt lady Sidney által, most ellenkező értelemben, egész alázattal, s magát mintegy lealjasítva így szólt: Nem kívánja, hogy a főherceg eljőjön, s érette oly hosszú, fáradsalmas útat tegyen, mert ő jól tudja, hogy nem méltó ő hozzá; aztán a császár is sokkal inkább szereti, mintsem elbocsáthassa. Breuner elleneté: A császár nem kímélne pénzt s fáradságot, nem önmagát és övéit, s szives-örömet házasitaná össze a főherceget, egy ily értelmes, meszsz földön hires királynővel, ha legkisebb biztosítéka is volna erre nézve.

Breuner most neki bátorodott, s ravasszást vetett Erzsébet szemére, mint a ki egyszer így szól: nem akar olyanhoz nőül menni, kit még nem látott, majd ismét azt mondja: még nem tökélt el magát a férjhezmenetelre. Ha azt akarja, mondá a követ, hogy a főherceg ide jőjön, előbb erre elogadható alapot kell szolgáltatnia. Ezt Erzsébet megsokalta; a menyire megalázta volt magát előbb, úgy vette elé most egész büszkeségét, s nagy felindulással így vágott a követ szavába. Senkit sem akar kérni, hogy jőjön ide, hogy majd magát mérsékelve, hozzá tevő: azt sem parancsolhatja, hogy maradjon ott. ²⁾ Erre Breuner is tartózkodóbban szólt, sőt nagyon is udvarias lett. Méltányos, ugymond, hogy őt kérjék, és ne ő keresen férjet. Hanem az is méltányos, hogy valami biztosítékot nyujtson arra nézve, hogy ő (Breuner) jóhiszeműleg tanácsolhassa a császárnak fia ideküldését. Ámde Erzsébetet

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. october 5. Cs. Lev.

²⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. oktober 5. Cs. Lev.

nem lehetett határozott nyilatkozatra bírni; azonban mégis tudakozódott: hogyan fogja a főherceg eljöni, titokban, avagy nyíltan. A mint ezt ő óhajtja, felelé Breuner. Hogy a főherceg nyíltan léphessen fel, biztosítva kell lennie a császárnak arról, hogy Erzsébet Károly főherceghez megy nőül. Ő úgy véli, hogy Károly incognito utazzék ide, s ha személye tetszeni fog, akkor menjen hozzá nőül. Ezt már Erzsébet sem ellenzé különös hévvel, hanem kaczagva s látható kedvteléssel ballgatá a követ szavait, mondván: »Nagyon örülnél, úgy-e, ha így történnék?« Még életem árán is kész volnék e házasságot előmozdítani, felelé Breuner. Ha a halált magam előtt látnám — viszonzá Erzsébet gúnyosan — akkor másképp beszélnék. ¹⁾

A császári követ — lady Sidney által figyelmeztetve — többé nem unszolta Erzsébetet, hanem az aquilejai püspököt, mint nem-érdekelt személyt kérte fel közbenjárónak. Alvaro de Quadra nem soká késett. Vele Erzsébet úgy beszélt, mintha nem ő, hanem a császár lenne a huzás-halasztás okozója. Azt akarjátok — mondá — hogy veletek világosan szóljak, s az igazat megmondjam? Bizonyosnak tartom, hogy ha a császár leányának óhajt, nem görditene annyi akadályt fia ideutazása elé. Inkább százszor meghalok, mintsem én kérjem erre; egy szüz királynőhez nem illik, hogy ő kérjen valakit arra, hogy vegye őt nőül. Mire a püspök azt viszonzá: Ő azt mondta, lehetséges, hogy a császár fiát el fogja küldeni; most azt kérdi, elküldje-e a császár, vagy sem. Erzsébet nevetve mondá: Ő senkit sem tilthat el az országába lépéstől; s miután a követ tovább unszolta, végre kinyilatkoztatta, hogy a főherceg ideutazását szívesen veszi. ²⁾ Sőt Erzsébet arra is késznek nyilatkozott, hogy a főherceg elfogadására, a spanyol követ palotáját — a kinél lakott Breuner is — a legünnepélyesebben feldiszítetteti. ³⁾

Ferdinánd azonban hallani sem akart fia Angliába utazásáról. A míg ő követének azt írja, hogy erre mindaddig el nem tökélheti magát, míg a dolog bizonytalan és kétséges, ⁴⁾

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. október 5. Cs. Lev.

²⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. okt. 3. Cs. L.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. oktob. 5. Cs. Lev.

⁴⁾ Ferdinánd Breunerhez, Bécs, 1559. októb. 25. Cs. Lev.

a püspök és Breuner a főherceg odautazását újból sürgetik. A császár — így vélekedett Alvaro de Quadra — csekély okból ne hagyjon abban egy ily fontos ügyet. ¹⁾ Azt akarta, s ez Fülöp eszméje ²⁾ vala, hogy a főherceg csak mintegy látogatóba jöjjen a királynőhez, mivel semmi se lenne koczkáztatva, ha czélt érni nem lehetne is, holott, ha a dolog sikerül, nagy dicsőségre lehetne szert tenni.

A püspök félt a francziáktól, mert ezek nem nyugodtak, ³⁾ s minden lehető uton-módon arra törekedtek, hogy a házasságot megakadályozzák. A spanyol követhoz így szóltak: ez a házasság nem illik a főherceghez, ⁴⁾ s maga Erzsébet igazolá mesterkedéseiket, de hozzátevél, hogy az lesz a győztes, a ki mind végig kitart. ⁵⁾ A francziák azt óhajták, hogy francia legyen Angolország királya, s ha ezt el nem érhetik, akkor haljon meg Erzsébet örökösök nélkül; mert ez esetre azt remélték, hogy II. Ferencz királyuk neje, Stuárt Mária által, ölkébe hull Anglia. ⁶⁾ Ámde az angol államban még létezett egy hatalmas párt, a mely Erzsébet férjhezmenetelén látszott munkálkodni. Lady Sidney biztatta a követeket, sürgezzék a főherceg Londonba jövetelét, s Parry kincstárnok azt mondá neki: minden elmulasztott pillanat egy évnek tetszik.

A miniszterek a főherceg eljövetelét kívánták; a par-

¹⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. okt. 20. Cs. Lev. — — et propter leuissimam aliquam causam nolit M^o Vra desere tractationem tanti momentj. Ez a levél meg van spanyolból latinra fordítva.

²⁾ Erzsébet a spanyol Fülöphez, Westminster, 1559. októb. 3. Cs. Lev. Megjelent nyomtatásban angolul. Calendar of state papers, foreign series of the reign of Elisabeth, 1559—60, 12 lap, 22. szám, itt 4. októberről van kelezve.

³⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. okt. 30. Cs. Lev. — — quia galli non dormiunt sed mille modis curant hoc conuubium disturbare.

⁴⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez, London, 1559. deczember 13. és 14. Cs. Lev.

⁵⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, London, 1559. okt. 30. Cs. Lev. — — eum fore saluum qui ad finem usque perseuerauerit.

⁶⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. oct. 30. Cs. Lev.

liamentben s az udvarnál közös óhajlás volt e házasság létrejötte, sőt sokan még azt is mondák, hogy ha az meg nem lesz, ők kivándorolnak. »Adná Isten (mondá Cecil, Károlyra czélozva) bár lenne a királynőnek Egy, s a Többi akkor becsülettel ki lenne elégítve.«¹⁾ Erzsébet azonban nem lett engedékenyebb. Ehhez járult, hogy a császári párt hatalmas oszlopai el kezdtek ingadozni. Lady Sidney tartózkodóbb lett, félénken lépett fel, és nem mert a püspökkel szabadon beszélni, sőt híre járt, hogy fivérével Leicester gróffal összeveszett, mivel tovább ment volna, mintsem az emennek kedvére volt.²⁾ Leicester gróf visszavonult, s a püspököt értesíték, hogy Erzsébet korántsem akar a főherceghez nőül menni, hanem csak szép szóval tartja őt és a császárt, míg majd kedve szerint Leicesterhez férjhez mehet.³⁾ Breuner ki maga is azt hitte, hogy Erzsébet vele csúf játékot űz, s a sikerre minden kilátást enyészni látott,⁴⁾ fölkérte a püspököt, menjen el a királynőhöz s kérjen tőle határozott feleletet. Erzsébet előbb azt mondá, nem megy férjhez; aztán, lehet hogy szándéka megváltozik, ha majd látta a főherceget. Most ismét a mysticizmus leplebe burkolódzott mondván: »Ő ebben a dologban valami felőlőt fog tenni s azt akarja, hogy a dolog hamarabb tisztába jöjjen, mintsem azt valaki sejténé.«⁵⁾ Mivel e válaszal sem a püspök, sem Breuner meg nem elégedtek, másnap mindkét követ ismét elment Erzsébethez. Senkit se nevezvén meg, elmondának neki mindent, mit velök lady Sidney, Leicester és Parry közöltek volt, s e mellett a püspök nyomtatékkal megjegyzé, hogy mindezt oly egyénektől hallották, kik

¹⁾ Calendar of state papers, foreign series of the reign of Elisabeth 1559—60. 43 lap, 101 szám. Cecil to Sadler and Croftes. Westminster, 1559. október 20. Would to God the Queen had one and the rest honourably satisfied.

²⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez. Deák fordítás 1559. nov. 13. Cs. Lev.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz. London, 1559. nov. 12. Cs. Lev.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez. 1559. nov. 13. Cs. Lev. Latin fordítás. — — se in hoc negocio facturam aliquod paradoxum et velle rem esse confectam priusquam eam quisque hominum resciscat.

azt állíták, hogy azt az ő parancsára teszik. Erzsébet egész hideg vérrrel menté magát, mert az illetők nevét nem is tudakozván, röviden így szolt: Lehet, hogy ezt némelyek buzgokodásból tevék, de nem volt rá megbizásuk tőle.¹⁾ Erre mindkét követ előadta, hogy ők miniszterei és udvarnokai szavaiknak hitelt adván, a császárnak fia ideküldését tanácsolták. Ha sejtik azt, a mit most tudnak, akkor nem sürgetik arra oly buzgalommal.

Erzsébet előbbi feleletével igyekezett a követeket megnyugtati; hanem ez nem vala többé lehetséges, mert ezek világos *igen-t* vagy *nem-et* kértek feleletül.²⁾

Több óráig tartó beszélgetés után Erzsébet következőleg válaszolt: Ha a császár azon véleményben van, hogy kisebbségére szolgálna, ha fiát biztos siker reménye nélkül küldi ide, akkor nézete az: írják meg a követek a császárnak ne küldje ide a főherceget. Midőn a követek azon kijelentéssel készültek eltávozni, hogy ezt meg fogják írni a császárnak, Erzsébet mintegy megbánva a mit tett így szolt: Ha ezzel a felelettel megelégedve nincsenek, jöjjenek el másnap ismét, akkor újból szólni fog a dologról. A spanyol követ azonban nem akarta magát ámitatni. Csak, ha Erzsébet mást akar velök közölni, mint ma — vizonzá — ekkor szivesen eljönnek, különben kár lenne fáradni. Ő egyebet nem mondhat, felelé Erzsébet; s ezzel a követek odahagyták az udvart.³⁾ Ez a beszélgetés erősen felizgatta Erzsébetet. Egész nap komor és haragos volt, senkihez sem mutatott nyájas arczot, s egyetlen vonása sem látszott vidornak. Lady Sidneyt, ki hozzá akart menni, arra figyelmeztették, kerülje a királynő haragját. Nem vette számba. Ő a királynőhöz megy, s angolul fog vele szólni, ha azt a bizonyos ügyet előhozná, s arra fogja emlékeztetni, hogy csupán j arancsát teljesíté. Midőn a lady valóban megjelent, Erzsébet egyetlen szóval sem emlité a dolgot.⁴⁾ Igazi volt-e ez a kedélyizgatottság? Vonzódott-e a főherceghez? — tudni

¹⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez. 1559. november 13. Cs. Lev. Deák fordítás.

²⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. nov. 12. Cs. Lev.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. nov. 12. Cs. Lev.

⁴⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. nov. 12. Cs. Lev.

nem lehet. Mégis úgy látszik, hogy érdekelte a főherceg, s csak a házasság iránti ellenszenv győzte le benne ezen érdeklődést. Avagy pillanatnyi elfásultságból, vagy politikai számításból tevő, hogy a főherceg képét ágya fölé függeszté.¹⁾ S ugyanezen időben, midőn az elutasító választ adta, Mundt a németországi angol ügyvivőt megbizta Cecil, tudakozódjék egy meg nem nevezett egyéniség felől. Tudósítást kelle küldenie annak koráról, természetéről, izmosságáról, erejéről, neveléséről s minden egyéb tulajdonáról. Járjon végére, hogyan gondolkozik ezen egyéniség — ki alatt nem lehet mást érteni, mint a főherceget — a vallásról, s hogy viseli magát a protestánsokkal szemben. Mivel tölti idejét, kik barátai, szeretett-e már asszonyt és milyen rendűt. Ez irat átadásával egy theologiai doctor, Allen Edmund volt megbizva; Augsburgba kelle mennie, s elutazása előtt megengedettett, hogy a főhercegnek, a királynő szobájában függő arczképét megtekintesse. Midőn Mundt a levelet épen Augsburgban megkapta, ott mulatott akkor a császár is fiával együtt. Allenre a főherceg megpillantása nem tette a legjobb benyomást, mert így ír Cecilhez: »Ha emlékezetem szerfölött nem csal, az eredeti keveset hasonlít a képhez.«²⁾ Allen bővebb tudósítást ígér; sajnos hogy eddigelő sem az ő, sem Mundt jelentéseit nem ismerjük. Annyit azonban tudunk, hogy Mundt ez időtájt nem viseltett igen nagy jóakarattal Ferdinánd császár és a főhercegek iránt, bajosan küldött tehát haza kedvező jelentéseket. »Különböző vallásu személyek egybekelése — írja Cecilnek figyelmeztetőleg — vizsgálódást szokott támasztani.«³⁾

Határozott de kedvezőtlen választ adván Erzsébet, a követek új hadtervet készítettek. Az aquilejai püspök ezután is fenyegető hangon szóljon, Erzsébettől királyának minden támogatását tagadja meg, míg Breuner vegye fel ismét az

¹⁾ Calendar of state papers, 1559—60. Preface p. L. XVI.

²⁾ Calendar of state papers, 1559—60. Preface p. L. XVIII. If my memory do not fail me very sore, the pattern is much unlike the image; and yet it will be hard to get a better.

³⁾ Ugyanott 129. lap. 304. szám, Mundt Cecilhez Strassburg 1559. nov. 21. Marriages between persons of different religion are wont to breed dissensions.

előbbi barátságos modort a társalgásban.¹⁾ Összeköttetésbe léptek Leicester ellenfeleinek fejével Norfolk herceggel, a ki a gróftot sehogy sem akará urául elfogadni. Irtak a hercegnek, s egy megbizott által az eddigi egyezkedések egész folyamáról fölvilágosíták. Norfolk készséggel rá állott minderre. Felelete így hangzott: »A főherceg csak jöjön nyilvánosan, tekintélyes kísérettel.« Biztosak lehetünk a felől, hogy jobb karját kész elvágatni az esetben, ha az ország leghatalmasabb embereinek szavazatát számunkra meg nem nyeri. Ő maga jelen akar lenni a főherceg elfogadásakor, a kivel Londonba bevonulása előtt szólni óhajt.²⁾ Azt tanácslá, közöljék mindazt, mit a királynővel tárgyalnak, a királyi miniszterekkel is, mivel ezeknek szintén nem szokott megmondani semmit. Véleménye az volt, hogy ha egyedül Erzsébettől függne, ő soha sem menne férjhez; hanem a körülmények olyanok, hogy alattvalói fogják arra kényszeríteni.³⁾ Alvaro de Quadra egyetértést akart létrehozni a herceg pártja, s a császári herceg között is. A püspök terveiben egészen eltekintett Erzsébettől, s valószínű utódát, Grey Katalint vette be számításába. Mert, ha a főherceg Angliába jöne, kezét foghatna e hatalmas párttal, hogy aztán az országrendek Grey Katalinnal való egybekelését kívánhassák, ha Erzsébetet, a mint ez nagyon valószínű, rossz kormányzata miatt szerencsétlenség érné.⁴⁾ Ezért még egyszer sürgetőleg szólalt fel a főherceg érdekében. »Nem mondhatok egyebet, írja Breuner, minthogy ez az ország azé lesz, a ki elnyerni akarja, s a katolikusok közözhajtása, kik a leg-

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz 1559. dec. 5. Cs. Lev.

²⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez, 1559. nov. 13. Deák fordít. Cs. Lev., Veniret modo archidux publice cum aliqua insigni autoritate certum nobis esse deberet quod ipse velit amittere dextrum brachium nisi omnia suffragia potiorum personarum regni nobis comparauerit quodque ipse hic futurus sit in receptione archiducis quem euperet alloqui priusquam Londinum ingrederetur.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London 1559. dec. 5. Cs. Lev.

⁴⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez, 1559. nov. 13. Cs. Lev. Ordines ad status regni accerserent archiducem ad collocandam ei nuptiui mulij Catharinam.

hatalmasabbak, azt mondja, hogy a főhercegegy nyeri azt el.¹⁾ Breuner több ízben nyilvánítja óhaját, urát Angliában látni. Ha a császár — írja Miksának — mindjárt első felhívására ide küldte volna a főhercegeget, bizonyos benne, hogy a házasság már meg lenne kötve; óhajítja, bár már lenne ott Károly, mert a szükség a királynőt csakhamar rákényszerítené a házasságra.²⁾ A császári követ szívében nagyon nyomta a gondolat, hogy Ausztria elől elűthetik Angliát. »Örökre kár volna — sóhajt föl — ha egy ilyen királynő valami ördögös mesterseggel egy ily házasságot elutasítva, s ez által ez a királyság kicsuszna az osztrák ház kezéből.«³⁾ Breuner sajnálkozik, miért tart Ferdinánd oly sokat tekintélyére. Evvel a nemzettel — mondja — nem lehet a szokott módon elbánni, mert perpetuum mobile van a fejükben, s vagy nagy szükség kell, hogy kényszerítse őket, vagy saját szeszélyök szerint kell velök bánni.⁴⁾

A császár sehogy sem akart az utazásba beleegyezni,⁵⁾ sőt inkább azt kívánta, hogy a királynő, ha nincs megelégedve a főhercegegy képével, küldje egyik megbízottját Bécsbe, hogy ez uton logközvetlenebbül tudomást szerezhessen a főhercegegy tulajdonairól.⁶⁾ Míg a császár udvari emberei azon hiedelemben voltak, hogy a házasság meg fog köttetni, és sokan már készültek is, hogy a főhercegeget új országába kísérjék,⁷⁾ Ferdinánd nagyon zokon vette, hogy mindkét követ bi-

¹⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz. 1559. nov. 13. Deák fordít. Cs. Lev.

²⁾ Breuner Miksához. London 1559. dec. 5. Cs. Lev. Soranzo Jakab a császári udvarnál levő velencei követ jegyzéke. Bécs, 1559. nov. 22. Állam Lev.

³⁾ Brenner Miksához. London, 1559. decz. 7. Cs. L.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ Velencei jegyzék, Bécs, 1559. nov. 22. Állam-levéltár. — — — ma l'imperatore non uole in modo alcuno assentir che'l ui uada.

⁶⁾ Ugyanaz. — — che se il ritratto che fu mandato á quella M^{te} non li satisfá del tutto che la mandi qui persona sua confidente la qual potrà poi darli piu particular informatione.

⁷⁾ Velencei jegyzék, Bécs 1559. nov. 7. Állam. Lev. — — et per corte se ne parla molto largamente et molti gia procurano d'andar á compagnar l'arciduca in quel regno.

zonyos reményt nyújtott a királynőnek a főhercegegy megérkezése iránt.

Midőn Ferdinánd elhatározta volt Helfenstein gróft az angol udvarhoz küldeni; ezt azon szándékkal tette, hogy a főhercegeget mindaddig nem indítja utnak, míg biztos és határozott választ nem kap a gróftól Angliából. Semmiképen sem akará őt másképp, mint nyiltan, illő kísérettel utra küldeni. Azt tanácsoljátok — írja Ferdinánd a követnek — hogy én a főhercegeget incognito küldjem, de csalódtok, ha azt hiszitek, hogy ez titokban maradhat, eltekintve attól, mily lealázó lenne egy ilyen utazás. ¹⁾ Reméli, hogy a királynő nem veszi rossz néven ez elhatározást, s ezért Helfenstein, mihelyt Angliába érkezett, meg fogja mondani a királynőnek, hogy a főhercegegy el fog jöni, mihelyt a feltételekre nézve megállapodás történt. ²⁾ Breuner sóvárogva várt az új követ, gróf Helfenstein, megérkeztére. Bizott sikeres közreműködésében; csak attól tartott, hogy nem lesz elég tágkörű felhatalmazása, s aztán nem is fog elegendő díszszel felléphetni, bár éppen ez okvetlenül szükséges vala, mivel a francziák, csakhogy a császárt nevétségessé tehessék, mindenfelé azt hirdették, hogy Ferdinánd szegény s nincs mit aprítson a tejbe, az ilyen dolgokra pedig az angolok nagyon füleltek.³⁾

Helfenstein jelenléte, feltéve, hogy elégséges felhatalmazása van, annál alkalomszerűbb lett volna, mivel ujabban a politikai helyzet Erzsébet hátrányára változott volt. Mert a francziák győztek Skóciában, s az angolokat nagyon megfélemlíték. Gyakran tartattak titkos tanácskozások, s a két követet ismét jó reménységgel kezdék kecségtetni: mire az aquilejai püspök csak azt felelte: ő nem éri be többé üres szavakkal, s nem akar megcsalatni. ⁴⁾

Fenyegető alakot öltvén a helyzet, Norfolk hercegegy is megjelent Erzsébet előtt, s nagyon szívére kötö a házasság ügyét; s csakugyan azon meggyőződésben hagyta el, hogy Erzsébet most inkább hajlandó e házasságra, mint valaha

¹⁾ Ferdinánd Breunerhez, Bécs, 1559. nov. 4. Cs. Lev.

²⁾ Uott.

³⁾ Breuner Miksához, London, 1559. decz. 5. Cs. Lev.

⁴⁾ Brenner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 5. Cs. Lev.

volt. Ezen meggyőződését a követek előtt is nyilvánítá, a kiknek azt mondá, hogy nem közölhet velök mindent, hanem csak azt tanácsolhatja, hogy Helfenstein megérkezte után azonnal terjeszszék a királynő elé a feltételeket, s juttassák tudomására a parlamentnek is, s ne várjanak 8 napnál tovább az elhatározásra, mert most lehet valamit elérni, vagy soha. ¹⁾ A rossz hírek egymást érték. Németországból azt jelenték, hogy e birodalom néhány fejedelme segíteni akarja Franciaországot Erzsébet ellen. ²⁾ Erzsébet roppant izgatottságba jött, mivel, a mint a császári követ megjegyzé, a víz már egész ajakáig ért. ³⁾ E szorongatás közben magához kérte az aquilejai püspököt. Erzsébet előadta a veszélyt, a melyben forog, s hogy a francia király nyilván országától akarja megfosztani. Miután ez a veszedelem nem csupán őt, hanem Spanyolországot is fenyegeti, kéri Fülöp királyt, hogy mint hű barátja ⁴⁾, adjon neki tanácsot és segítsen rajta. A püspök sokkal komolyabb arcot öltött, mint máskor, s mélyen elgondolkozott. Azután arra emlékezteté a királynőt, hogy hány-szor jósolták meg ő és Breuner e veszedelmet, s csak azt sajnálja, hogy ennyire engedte a dolgot jutni. Közölni fog urával mindent. Erzsébet keserűen panaszkodott a francziákra azért, hogy Anglia koronájára vágnak; soha se hitte volna, hogy ezt cselekedjék. ⁵⁾ A püspök ismétlé, mindezt királya előre látta, ezért ajánlotta volt kezét, s miután ezt visszautasítá, a főherceg részére kérte meg őt. Ily összeköttetés folytán könnyen elbánhatott volna a francziákkal, s nem tud eléggé csudálkozni, hogy ily lassan tudja magát elhatározni.

Ugy látszott, hogy Erzsébet el akarja fogadni a harcot a francziákkal. Magához hívatta Norfolk herceget, hogy a határokon reá bizza a fővezérletet, s értesíté a francziák terveiről. A herceg nem kétlé, hogy a francziák gonosz dolgokat forgatnak elméjükben, hanem úgy vélekedett, hogy keve-

¹⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 5. Cs. Lev.

²⁾ Ugyanez Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 13. Cs. Lev.

³⁾ Uo.

⁴⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez, 1559. decz. 13. és 14., és Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 13. Cs. Lev.

⁵⁾ Utóbbi uo.

sebb költséggel is lehetne védekezni. — A királynő nevetett, azonnal megérté hová czéloz, de ezuttal a háboru elkerülhetlen. Biztosítá őt, hogy férjhez fog menni egy olyan férfiúhoz, a ki valamennyi kéréje közül kiválik, s hogy a spanyol király barátságára nem helyez kevesebb súlyt, mint ezt nővére Mária tevé. Még ezen nap estéjén elment Norfolk herceg a püspökhöz s minduntalan azt ismétlé, hogy most kell a királynőt unszolni, s hogy nem kell neki haladékot engedni. ¹⁾ Ez alatt Helfenstein december első napjaiban Angliába érkezett s Londontól négy német mértföldre, egy faluba szállt meg, ott akarván podgyászat bevárni. ²⁾ Miután Londonba bevonulását e miatt halasztá, Breuner december 10-én megjelent Erzsébet előtt, hogy az új követ hosszas kimaradását kimentse. Híre futott volt, hogy Károly főherceg is meg fog a Helfenstein málhait szállító hajóval érkezni s Erzsébet azt kérde Breunertől: igaz-e ez? Breuner tagadta, mire Erzsébet így kiáltott fel nevetve: óvakodjék ellenében ily ámulást (tradimentum) elkövetni, ha a főherceg ily incognitoban érkeznek meg, a követet nem hagyná büntetlenül távozni országából. Midőn az aquilejai püspökkel találkozott, őt is kérte, mondja meg a valót; ez azt felelte: nem jön, hanem el fog jöni, ha Erzsébet el fogta határozni magát. ³⁾ A főherceg megérkezéről szóló hir folyvást szájról-szájra járt, mivel Helfenstein még mindig halogatá Londonba bevonulását. Az aquilejai püspök ezt nem helyeslé. Bár nem kecsegtette a remény, hogy Helfenstein több sikerrel jár el, sőt az volt véleménye, hogy a gróf az első elutasító feleletre panasz nélkül utazzék el, mivel Erzsébetet nem lehet más móddal elhatározásra bírni, még is fel volt ingerülve azon, hogy Helfenstein már három hét óta tanyázott falun, csupán házacskája feldiszipésével foglalkozva. Ehhez járult Norfolk herceg azon nyilatkozata, hogy néhány nap alatt úgy fordulhatnak a dolgok, hogy Helfensteinnak nem lesz mi fölött alkudoznia. ⁴⁾

¹⁾ Az aquilejai püspök a parmai hercegnőhöz, London, 1559. decz. 18. Cs. Lev.

²⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 5. Cs. Lev.

³⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 13. Cs. Lev.

⁴⁾ Breuner Ferdinándhoz, London, 1559. decz. 13. Cs. Lev.

Igy telt el az egész 1559. év, a nélkül, hogy legkisebb sikerhez is lehetett volna jutni. Az év végén azonban olyan jelenet adta elő magát Erzsébet termeiben, a mely azt bizonyítja, hogy Erzsébet valamennyi kérője közt mégis leginkább vonzódik Károly főherceghez.

Breuner és a svéd herceg Erzsébet elfogadó-termében összetalálkoztak. A herceg a vallási ügyekről kezdte beszélni, s tréfát űzött a katholicismusból. Breuner nyugodt maradt, a mi a herceget még inkább neki tüzesíté, a ki végre e szavakra fakadt: Ha hatalmában állana, valamennyi papnak és mindazoknak, a kik misét hallgatnak, leütné a fejüket. Erre Breuner türelme is kifogyott. Nagyon jó — veté oda feleletül — hogy nem ő neki, hanem a papoknak áll hatalmában, fejét leütné. A szóváltás mind hevesebbé lett, míg elvégre kardra hívták ki egymást. Ekkor felemelkedett a királynő, kézen fogta a követet s belső termébe vezette, hol hosszasan s a legbarátságosabban társalgott vele, míg a herceget, kire meg haragudott volt, a nemtetszés világos jelével ott hagyta egyedül állani a teremben. ¹⁾

Ez az egész eset a legjobb hatással volt a főherceg ügyére. Nagy tekintélyre tett szert a katholicusoknál, s a protestánsok is Breunernek adtak igazat, mivel őt felingerelték. ²⁾

Csak az emberek túlságos jóhiszemősége teszi megértetővé azt, hogy Ferdinánd az 1559-ik év sikertelen fáradozásai után, még 1560-ban is, új követet, Helfenstein gróf által ismételve előadatja ajánlatát, s azt foganatosítani igyekezik. A követ olyan utasítással jött Angliába, melyből csak most lehetett kivenni, hogy mit kíván a császár, s mit remél az Angliával kötendő egyességtől, Helfenstein nem azért jelenik meg Angliában, hogy Erzsébet hajlandóságát kipuba-

¹⁾ Az aquilejai püspök Ferdinándhoz, 1559. december 13. és 14. Cs. L. — Calendar of state papers 1559—60. 211. lap. jegyzet. — Velenzei jegyzék, Bécs, 1559 (60) január 14. — lo (Breuner) condusse seco in camera doue con molto fauore lo intertene per lungo spatio di tempo lassando quello di Suetia di fuori senza farli segno d'honor alcuno.

²⁾ Az aquilejai püspök II. Fülöphez, London, 1559. decz. 13. és 14. Cs. Lev. Ha dado esto mucha authoridad a la causa del emperador acerca de los catholicos y a los otros no les ha ofendido.

tolja; hanem, hogy a szükséges feltételeket elébe terjeszse, Erzsébetnek tetszésére volt bízva, ha vajon csupán Helfensteinnal, Breunerrel és a püspökkel óhajtja-e azokat tárgyalni, vagy még más császári követek részvételét is kívánja.

Ferdinánd fia számára a királyi czimet követelte, s a kormányban való részvételt. A királynő birtokostárs legyen a főherceg országaiban. Ha ez Erzsébet előtt halna el, évenként 20,000 koronás tallért nyer özvegyi tartásul. Ellenben, ha Erzsébet Károly előtt, örökösök nélkül mulna ki az életből, ígérjék meg az angolok, hogy országuk a főherceg uralma alatt marad¹⁾. Helfensteinnek kell vala az országügyokat arról meggyőzni, hogy Károly diszére válik országuknak s magatartása olyan lesz, hogy ők Erzsébet halálával bizonynyal nem keresnek más királyt, hanem őt fogják fáradalmaiért és gondjaiért e méltósággal jutalmazni. Gondolják meg, hogy ő levevén gondját minden más országról, mindig országukban fog maradni. Ha az angolok azt felelnék hogy II. Fülöp mint Mária férje részére hasonlót nem engedményeztek, hogy ily czimet a főhercegnek sem akarnak megadni, akkor azt feleljék, hogy most a viszonyok merőben megváltoztak. Azon időben ugyanis volt örökös, ép maga Erzsébet, a kit jogától megfosztani nem lehetett; most azonban senki sincs, a kivel igaztalanság történhetnék, ha a korona Károlyra átszállítatnék. Ezt igyekezzék Helfenstein »moderate et leniter« (mérséklettel és szelíden) kivinni. ²⁾ Ferdinánd a visszautasításra is el volt készülve. Ezért óhajtá fia számára legalább az örökösödésre s a megkoronáztatásra való reményt biztosítani. Sőt még azon esetre sem akart teljesen szakítani, ha ezen követelése is megtagadtatnék. ³⁾ Ha

¹⁾ Helfenstein utasítása, Bécs, 1559. octob. 6. Cs. Lev. — — si Angli ultra non essent promissuri quod regnum in eum quem iam diximus casum (Erzsébet halála) in manibus potestate et administratione eiusdem filij nostri permansurum sit.

²⁾ Helfenstein utasítása.

³⁾ Ugyanaz — — saltem spes successionis ac coronationis filio nostro non prorsus praecidatur quod si neque hoc obtineri posset, orator noster negocium istud matrimonij hanc ob causam plane abrumperet et irritum reddere nequaquam debet.

minden meghiusul is, Helfensteinnak 20,000 koronás tallért kelle kikötni évi járadékul a főherczeg számára. Ha azonban a házasság gyermekekkel lenne megáldva, Ferdinánd kész beleegyezni, hogy az elsőszülött Angliát el ne hagyhassa. A fiutódok az apai örökséget kapják.

Politikai szempontból szövetség terveztetett a Habsburgok és Anglia közt, s az angoloknak készséggel megajánlata, hogy országuk szabadságai sértetlenül maradnak, s úgyeiben csak hazafiak intézkedhetnek.

Ez utasításnak kelle alapul szolgálni Helfenstein diplomai eljárásában; csak az a sajnos, hogy nem ismerjük az 1560-iki jelentések mindenikét, s így azt sem tudjuk, folytak-e tárgyalások a fönt elősorolt föltételek fölött. Csak annyit tudunk, hogy Breuner már február havában odahagyta volt Angliát¹⁾ azonban, miben járt el Helfensteinnal együtt Erzsébetnél, erről mit sem tudunk. Mert Helfenstein néhány jelentése²⁾ csak 1560 február 12-én s az után kelt. Ezen napon jelenti urának, hogy Breuner elutazván, ő nem értekezik a királynővel addig míg nem kap ismét levelet Ferdinándtól, melyből további parancsait megérthesse. Végre mégis meglátogatta a királynőt, s levelet is kapott volt a császártól. Azon órában, midőn e levelet kézhez vette, Leicester gróf lakomára hívta meg. Ennek végével Erzsébet sólyomvadászatot rendeztetett. Tüzes paripán lovagolt s az egész társaságot maga mögött hagyva vágatott előre, oly czélből, hogy az őt követő Helfensteinnak alkalmat nyújtson a beszédre. Kérdezte: nem tud-e valami újságot a császárról, s midőn nem-et mondott, hirtelen így szólt: Én tudok újságot; Károly főherczeg mást vesz nőül, a lengyel király leányát. Lehet, hogy van a hírek némi alapja, viszonzá a követ, mert a csá-

¹⁾ Bucholtz. I. Ferdinánd. IX. köt. 572. lap. — Calendar of state papers 1559—60. Nr. 617. 310. lap. Gresham Cecilhez. Antwerpen. 1559 (60) január 22. írja, hogy 21-én a császári követ Prynard odaérkezett, a ki nem volt más, mint Breuner.

²⁾ Egészben két ily jelentés található, kinyomva Bucholtznál IX. köt. 572. lapon. Ezek sinesenek meg az államlevéltárban. A Bucholtznál VII. köt. 478. lapon említett Erzsébet levele, s Breuner jelentése szintén nem található fel e levéltárban.

szár alkudozik a lengyel királylyal, hogy egykoron ezt az országot az osztrák házzal hozhassa kapcsolatba, s a dolog odáig fejlődhetett, hogy Lengyelország, a mostani király halála után, mintegy örökösödés által Ferdinánd császár valamelyik fiára száll.¹⁾ Azonban határozottan mondhatja, hogy a főherczeg Erzsébeten kívül mást nem választott, ha ugyan ő beleegyezik. Nevetve felelé Erzsébet: Mily ravasz vagy, s mily mesterileg tudsz mindent elhallgatni. Azt hiszem, folytatá, Károly sokkal jobban tenné, ha a lengyel herczegnőt venné nőül, a ki hasonló szokások s az országok szomszédságánál fogva talán kellemesebb leend neki, mint én. Méltatlan vagyok egy ilyen herczeghez, országom sem oly hatalmas, hogy a császár e miatt fiát ily meszszire küldje, s a főherczeg annyi bajt vegyen magára.

Erre a követ biztosítá, hogy a főherczeg a legkomolyabb és tisztessé indokokból határozta el, hogy senki mást, hanem csak őt választja társává az életben s mindaddig hű marad e hajlamhoz, a míg ő azt kívánja.

Erzsébet pillanatra elhallgatott, aztán azt kérdé: ismeri-e a lengyel herczegnőt, s midőn a követ azt mondá, hogy soha sem látta, meg akarta neki a képét mutatni, hogy szépségéről meggyőződhessek. Erzsébet még szerette volna tovább folytatni a beszédet, de a társaság már hozzájuk ért, s a beszélgetést félbe kellett szakítani. A vadászat után Helfenstein beszélt még Clinton tengernagygyal, a ki a grófnak azt mondá, hogy a házasságot csakis a főherczeg idejövetelének egyik napról a másikra halasztása gátolja; pedig azt nemcsak a katolikusok, hanem az előkelő protestánsok is óhajtják.²⁾ A politikai viszonyok is úgy alakultak, hogy Erzsébet attól tartott, végre is férjhez kell mennie. Szerette az ilyen aggodalmakat fölemlíteni, a nélkül azonban, hogy ezzel egyebet akart volna, mint reményt kelteni. Miután Erzsébet aggodalmait nem titkolta, s eddigelő azon óhajtását fejezte volt ki, szeretné a főherczeget látni, az aquilejai püspök meg-

¹⁾ Bucholtz. IX. köt. 573. lap.

²⁾ Bucholtz. IX. köt. 574. lap. Quod ut fiat non tam catholicae, quorum adhuc multi sunt in Anglia, quam novae etiam religionis proceres exoptare.

kérdezte: vajon e reményre építve megírhatja-e a császárnak hogy küldje el fiát.¹⁾ Ő a főherceg megérkezten nagyon fog örvendeni — felelé Erzsébet, szokása szerint — hanem azért a császár ne tekintse a házasságot már megtörténtnek; azt se higyjék, mintha ezzel már ígéretet tett volna. Midőn a főhercegnek hozzá utazását csaknem bizonyosan megígérték, nem látszott egyébtől tartani, mint hogy a császárt nagyon kellemtlenül érintené, ha fia megjelenése után sem kötetnék meg a házasság, bár mintegy enyhítésül hozzá tette: lehet, hogy látván a főherceget, hozzá megy nőül. Midőn körték a követek, határozza el magát — akkép, hogy a császárnak valami bizonyost jelenthessenek, Erzsébet minden további fejtegetésnek azon megjegyzéssel vetett véget, hogy ez ügyben ő maga fog a császárral levélben értekezni.

Ezen reménnyel csak biztatni akarta a követeket; czélját azonban nem érte el, mert Helfenstein nagyon kételkedett a királynő őszinteségében. »Nem tudom, ha vajon ő magassága — ugymond — komolyan jár-e el velünk szemben, vagy azt csak azért mondá, hogy a dolgot elhalasztza s némi reménnyel táplálván bennünket, tévutra vezessen, avagy pedig talán e leendő összeköttetés hírével a francziákat akarja megijeszteni.«²⁾ Erzsébet tényleg nemsokára visszavonta azon ígéretét, hogy irni fog a császárnak, mivel, mint állítá, mi újat sem tudhat vele; sőt ismételt kihallgatások sem valának képesek más gondolatra téríteni. De más felől Ferdinándot sem lehetett rá bírni, hogy fiát Angliába küldje. Erzsébet eljárása igazat ad neki e tekintetben. Lehet, hogy a főherceg személyesen többet végezett volna, mint a követek, sőt talán a királynő szívét is megnyerte volna. Mindazáltal, tekintve Erzsébet állhatatlanságát, kockázatos lépés lett volna a főherceget Angliába küldeni. Ferdinánd nem vélte megtisztelőnek, kitenni fiát azon gunynak, hogy talán mint lenézett kérő térjen vissza. Mert a királynő könnyen férjhez mehetett addig, míg a főherceg utban lett volna Anglia felé, vagy oly sulyos és kedvezőtlen föltételeket adathatott volna elébe Lon-

¹⁾ Bucholtz, IX. köt. 574. lap.

²⁾ Bucholtz, IX. köt. 574. lap.

donban létekor, a melyeket nyugodt lelkiismerettel teljesíteni lehetlen volt volna. Ferdinánd attól tartott, hogy Erzsébet és tanácsosai épen Károlynak angol földön mulatását fogják arra felhasználni, hogy a legsúlyosabb föltételekkel álljanak elő, s a szégyenletes hazatérés nyomásával fognak igyekezni azok elfogadását keresztül vinni. Másfelől az volt Ferdinánd nézete: a királynő meg lehet azzal elégedve, hogy ő Károly odautazását illető kívánatába beleegyezett volt, hogy láthassák egymást, még mielőtt a dolog egészen eldöntenék. Csak azt kívánta, hogy ekközben tárgyalják a föltételeket is.¹⁾ Erzsébet azonban semmivel sem mutatkozott hajlandóbbnak, mert azt írta Fülöpnek: Károly főherceg iránta való jó indulatát elismeri, nagyra becsüli, hanem magános életmódjához ragaszkodik.²⁾ Látván a követek hogy mit sem lendíthetnek, Helfenstein azt javasla az aquilejai püspöknek, hogy mindaddig ne egyezkedjenek, míg határozott, nyílt feleletet nem kapnak. A püspök készséggel osztá nézetét, bár biztos volt abban, hogy az egész ország — katolikusok és protestánsok — kívánja e házasságot. Meg volt győződve arról, hogy az angolok, látván az ország politikai igazgatásának gyarló állapotát, inkább öhajtanák az országot egy férfi uralma, mintsem a jelenlegi kormány alatt látui.³⁾ Erzsébet veszélyes helyzetben volt. Örömet kötött volna békét a francziákkal. De ha az általuk szabott föltételeket visszautasítja, el kelle buknia; ha pedig aláveti magát azoknak, a francziák több helyet megszállva tartottak volna Skóciában, s így a veszedelem nem lett volna eltávolítva. Ezért Angliában egyetlen jözan fő sem vonta kétségbe, hogy Erzsébetnek e házasságot mint utolsó mentőhorgonyt kell megragadnia.⁴⁾ Semmi se lenne jobb, mint hogy Erzsébet kössön békét Franciaországgal; ekközlen menjen nőül a főherceghez s lépjen szö-

¹⁾ Bucholtz, IX. köt. 576. lap.

²⁾ Calendar of state papers, 1559—60, Nro. 857. 448. lap.

³⁾ Az aquilejai püspök a császárhoz, London, 1560. márczius 11. Latin fordítás. Cs. Lev.

⁴⁾ Ugyanott.

vetségre a császárral és Spanyolországgal, hogy ezek Angliát a francziák minden betörése ellen oltalmazzák.¹⁾ Helfenstein májusban elutazott Angliából. Ismét nem tudjuk, mi történt ez ideig az angol udvarnál. Május 29-én Helfenstein Antwerpenből Brüsszelbe utazott, hol sajnálkozását fejező ki a fölött, hogy Erzsébet nem hajlandó a férjhezmenetelre.²⁾ 1564-ig ez volt az utolsó követség, mely ezen ügyben Angliában járt. Minden fáradozás füstbe ment. Maga egy angol állítja, hogy ezt a házasságot valamennyi európai nemzet — katolikusok és protestánsok — egyaránt óhajtá.³⁾ Hanem Erzsébet macakosságán minden erre irányult törekvés meghiúsult. Hiába igyekeztek Németországban Eberstein gróf és Zasius kancellár, császári biztosok az angol ügyvivőt Muidt-ot rábeszélni, támogassa ezt a házassági tervet. Megigérték, hogy Károly és fivére Miksa fogadást tesznek, hogy soha se vegyülnek Anglia vallási ügyeibe.⁴⁾ Mostanra azonban a sikerre minden remény elenyészett. Ez időtájt merült föl az a terv is, hogy Károly főherceget Erzsébet vetélytársnőjével, Stuárt Mária-val házassítsák össze. Ez egy francia eszméje volt, a lotharingiai bibornoké.⁵⁾

Mindenki azon kérdést veté fel: a két párt közül melyik hiúsítja meg a házasságot? Midőn 1564-ben Kristóf würtembergi herceg közbenjártára az egyezkedés ismét megkezdődött, Erzsébet szükségesnek látta mentegőzni s mindenért a császárt okolni. A würtembergi követhoz ugyanis így szólt: Ő ugyan azt állítja, hogy én szakítottam a dolgot félbe; azonban nem tudom, joggal mondja-e ezt. Ő engemet érzékenyen megsértett. Igen hosszas volna mindazt el-

¹⁾ Az aquilejai püspök a császárhoz, London 1560. márczius 11. Latin fordít. — — ut ij regnum eius ab omni inuasione Gallorum tueantur.

²⁾ Calendar of state papers 1559—60. 89. lap.

³⁾ Ugyanott. Nr. 617. 310. lap. Gresham Cecilhez, Antwerpen 1559 (60). január 22. All nations like and hold with that marriage, both Protestants and Papists as they term them.

⁴⁾ Calendar of state papers. 1559—60. Nr. 940. 498. lap. Muidt Cecilhez. Strassburg. 1560. apríl. 2.

⁵⁾ Ugyanott. 475. lap. Nro. 834.

beszélni, a mi köztem és a császár közt történt; hanem azt hiszem, hogy nem tartott engem méltónak leányává lenni. Már pedig mindig tartom magam annyira — kiálta fel büszkén — hogy mint Anglia királynője férjül egy császárfit megérdemlek. A császár úgy tett velem, mint egy vén dada, a ki, ha igaztalanságot követett is el, koczkodást kezd, hogy a hibát másra hárihassa. Eddig senkivel sem közlém, hogy bánt velem a császár, hanem neked el kell mondanom erről egyet s mást. Ekkor előadta, hogyan kérte meg Fülöp az ő kezét — mintán ő maga kosarat kapott — Károly számára, s hogyan kérte őt Breuner is; ő azonban kijelenté, hogy senkihez sem megy nőül, mielőtt az illető férfit látta volna.

Azt állítá, hogy neki bizonyosan megígérték volt, hogy Károly el fog jöni Angliába¹⁾, hogy II. Fülöp arra utasította volt követét, készítsen lakásán szállást a főhercegnek. Mindebből — ugymond — semmi sem valósult, mivel rosz híreket vittek róla a császárnak. Erre irta azt neki Fülöp, hogy nem tudja, miért idegenült el tőle a császár, s megköszönte, hogy hajlandó volt a házasságra. Be tudja bizonyítani, hogy az egyezkedést a császár szakítá félbe.²⁾ Erzsébetnek azonban ezen egész önigazolása alaptalan.

Ha Erzsébet a császárnak vénasszonyos szokásokat vet szemére, ebbe a hibába ő is beleesett, s neki ehhez az eszközhöz annál inkább kelle folyamodnia, mivel tényleg ő volt legnagyobb részben oka a házassági terv meghiúsulásának.

Ferdinánd szívesen tette volna fia kezét az Erzsébetébe s egy pillanatig sem halogatta volna a főherceg Angliába küldését, ha csak némileg is biztosítva lett volna a sikerről. Hanem Erzsébet nem akart férjhez menni; ellenszenve volt a házasság iránt. Hiszen ő a jeggyűrűt a járom karikájának, a szorongattatás gyűrűjének nevezte. Szabadságáról egyetlen

¹⁾ Forschungen zur deutschen Geschichte. V. köt. Verhandlungen über die beabsichtigte Vermählung des Erzherzogs Carl von Oesterreich mit der Königin Elisabeth von England. Mitgetheilt von Archiv Rath Schlossberger in Stuttgart. p. 46.

²⁾ Forschungen zur deutschen Geschichte. V. köt. 46. lap.

férfi kedvéért sem akart lemondani; s ennélfo gva ragaszkodunk azon állításunkhoz, hogy ő a gyenge férfit lenézte, az erőstől pedig félt.

S hogy mégis annyi kérést bocsátott maga elé, ez politikából s öntetszelgésből történt.

Ritka ember cselekszik szükségességéből; legtöbbször a hiúság ad a tetterőnek lendületet és bizonynyal Erzsébet cselekedeteiben nem hiányzott az ilyenmő lendület.